

Bouwen aan het koninkrijk

Het leerplan lager onderwijs wordt beëindigd maar de ontdekkingstocht van uw leerlingen naar zichzelf, anderen en God, die startte vanuit vertrouwen, loopt verder in het programma secundair onderwijs.

Eenzijds wordt er nadruk gelegd op de eigenheid of identiteit van de leerlingen, anderzijds op 'bouwen aan het koninkrijk'. Om zich positief te kunnen ontwikkelen als opgroeiende jongvolwassenen en om tot engagement te komen, is het immers belangrijk dat de leerlingen overtuigd zijn van hun eigenwaarde.

Bij het afronden van het leerplan krijgen ook de identiteit () van Jezus, christenen, de kerk / gemeente, anderen en het koninkrijk van God bijzondere aandacht. Het ontdekken van de eigen identiteit en die van anderen is immers belangrijk om zichzelf te situeren ten overstaan van anderen.*

Leven met hoop, met blijde verwachting - soms schijnbaar 'tegen beter weten in' - maakt deel uit van de christelijke identiteit. Niet alleen hoop maar ook geloof en liefde zijn een basis om te blijven bouwen aan het koninkrijk.

Als leerkracht hebt u twee goede redenen om het zesde leerjaar feestelijk af te sluiten: de leerlingen van wie u afscheid neemt en het koninkrijk van God dat beslist komt. Zet ze beide maar in het zonnetje.

Als leerplancommissie willen we ook graag u als leerkracht in het zonnetje zetten. U hebt gedurende zes kostbare jaren meegebouwd aan het leven van uw leerlingen. Hartelijk dank voor uw waardevolle bijdrage aan hun leven.

Herman Aerts

De Leerplancommissie:

Aerts Herman, Blokland Gottlieb, De Graeve Anne-Marie, Depreytere Bea, Dirkwager Arie, Dokter Rolf, Labeur Gaby, Hauspie Mireille, Hensen Martine, Moortgat Lieve, Remans Eddy, Rooze Frank, Rutten Tatiana, Schepers Gerdien, van der Zanden Elly.

Afgevaardigde Comité PGO: van de Westeringh Riek.

uitgave 2005

(*) voor de invulling van identiteit: zie pagina 5

Inhoud

Bouwen aan het koninkrijk	1
Inhoud	3
Het kind in het zesde leerjaar	4
Situering inhoud zesde leerjaar	4
'Identiteit'	5
Wegwijzer	6-8
Leerplandoelen vijfde en zesde leerjaar	9
Jaarschema	10
Jaaroverzicht	11
Jaarplan	12
Periode 6.1	13
- doelstellingen	14
- schema	15
- invulling	16-20
Periode 6.2	21
- doelstellingen	22
- schema	23
- invulling	24-30
Periode 6.3	31
- doelstellingen	32
- schema	33
- invulling	34-40
Periode 6.4	41
- doelstellingen	42
- schema	43
- invulling	44-49
Periode 6.5	51
- doelstellingen	52
- schema	53
- invulling	54-60
Suggesties didactisch materiaal en bronnen	61

Het kind in het 6de leerjaar

Het beëindigen van de lagere school en de overstap maken naar de middelbare school is voor leerlingen een grote stap. Ze zijn nu de 'grootsten' in hun vertrouwde lagere school, enkele maanden later zullen ze de 'kleinsten' zijn in de nieuwe school. Dit scharniermoment naar volwassenheid kent uitersten en wisselvalligheden. Trouwens, omstreeks deze leeftijd worden vaak overgangsrituelen gevierd. Ook onze leerlingen mogen in het zonnetje worden gezet.

Voor een meer uitgebreide beschrijving van de ontwikkeling van het kind zie 'Het kind in het 5de leerjaar' op pagina 4 leerplan 5de leerjaar.

Situering inhoud

In het 5de leerjaar werd 'verlangen naar het koninkrijk van God' beoogd. Nu worden de leerlingen verder aangemoedigd om 'mee te bouwen aan het koninkrijk'. Geloof, hoop en liefde zijn drie pijlers van dit koninkrijk. Op een voorzichtige wijze kunnen de leerlingen desgevallend hun geloof (dat o.a. vertrouwen inhoudt) verwoorden. Liefde is kenmerkend in Jezus' handelen en dat van de eerste gemeente. Ook hoop, ondanks tegenslagen, is kenmerkend voor de christelijke identiteit. Een gelovige blijft verlangen, hopen en meebouwen aan het koninkrijk van God. De profeten, Jezus en de kerk / gemeente (door de tijd heen) zijn hiervan belangrijke boodschappers door hun woorden en daden. De leerlingen leren meebouwen aan het koninkrijk van God vanuit hoop (m.b.t. hun identiteit en christen-zijn en het koninkrijk) en leren omgaan met overeenkomsten en verschillen met andere culturen en godsdiensten.

Er werd gekozen voor:

- **thema**
 - *bouwen aan het koninkrijk geloof, hoop en liefde*
- **leefwereld leerlingen**
 - *familie, vrienden, kerk / gemeente, omgeving, samenleving met opening naar het wereldgebeuren*
- **belangrijkste kernwoorden en -gedachten / belevingswereld leerlingen**
 - *macht / onmacht, nederigheid / hoogmoed, geloof / ongeloof, bouwen in geloof, zich bewust zijn van de eigen identiteit, omgaan met geloven*
 - *recht / onrecht, trouw / ontrouw, hoop / wanhoop, waarheid / leugen, samen opbouwen / tegenwerken, ik heb een opdracht t.o.v. anderen, bouwen met hoop, samenwerken met anderen aan het koninkrijk van God, omgaan met hoop*
 - *erkenning geven, dienen, liefde is..., Jezus is..., Jezus en anderen erkennen in hun waarde, bouwen met liefde, omgaan met liefde*
 - *beantwoorden aan het appèl of onverschillig zijn, verbondenheid, zich richten op anderen, samen delen en vieren, zich samen inzetten, samen bouwen*
 - *de waarde van jezelf, anderen, je omgeving en het koninkrijk van God erkennen en respecteren*
- **voorstelling van God**
 - *God als koning*
 - *Jezus, de Messias die hoop biedt*

Identiteit

Het begrip 'identiteit' komt ruim aan bod in het zesde leerjaar:

- de identiteit van de leerlingen (6.1);
- de identiteit van Israël (6.1 en 6.2);
- de identiteit van Jezus en anderen (6.3);
- de identiteit van de kerk / gemeente (6.4);
- de identiteit van de leerlingen, anderen en het koninkrijk van God (6.5).

'Identiteit' houdt het individuele kenmerk, het specifieke eigen karakter en de totale eigenheid van iets of iemand in. Onder 'identiteit' wordt dus veel meer verstaan dan de persoonsgegevens die op een identiteitskaart zijn vermeld. Op een identiteitskaart staan naam, adres, woonplaats en dergelijke vermeld. Deze kaart bewijst dat men de persoon is waarvoor men zich uitgeeft. Een mens is echter meer dan enkele zakelijke gegevens en 'identiteit' houdt meer in dan deze gegevens. 'Identiteit' zegt ook iets over de eigenheid van die persoon, degene die men is, waar men voor staat en wat iemand zo bijzonder maakt. Men is iemand die recht heeft op respect en waardering, iemand die zelf bepaalt welke normen en waarden voor hem belangrijk zijn en waarbij hij zich wil aansluiten. 'Identiteit' geeft vertrouwen om te zijn wie men is.. Iemand's identiteit wordt mede bepaald door zijn familiale, religieuze, culturele en sociale achtergrond maar gedeeltelijk ook door de manier waarop men met anderen omgaat en door anderen wordt gezien

Toch is 'identiteit' geen vaststaand gegeven maar voortdurend in beweging en ontwikkeling. Adolescentie is een belangrijke fase in de ontwikkeling en het ontdekken van de eigen identiteit. De leerlingen maken zich enigszins los van het vertrouwde en bekende en gaan op zoek naar hun eigen 'ik'. Deze ontwikkeling verloopt dikwijls met vallen en opstaan en is sterk afhankelijk van personen waarmee ze omgaan of situaties waarin ze zich bevinden. De invloed van vrienden, idealen, idolen, ideaalbeelden, verwachtingen en het ontdekken van eigen grenzen en beperkingen is niet te onderschatten.

In de attitudedoelstellingen wordt aandacht geschonken aan 'identiteit' om de ontwikkeling ervan te ondersteunen. Christelijke normen en waarden worden aangereikt en de totale persoonlijkheidsontwikkeling van de leerlingen krijgt aandacht. Een positief zelfbeeld opbouwen, (zelf)vertrouwen hebben, zich inzetten voor anderen en anderen respecteren en waarderen zijn belangrijk.

Ook de identiteit van het volk Israël in het Oude Testament wordt geschetst. Het volk hoort anders te leven dan de omliggende volken, het heeft een eigen roeping en karakter. De aanbidding van één God, met wie ze verbonden kunnen zijn, is uniek. Hun eigenheid, hun 'anders zijn' wordt sterk beleefd tijdens de Babylonische ballingschap. Het bewustzijn van hun eigen identiteit groeit.

In periode 6.3 gaat het over de bijzondere identiteit van Jezus, het ontdekken en beleven van datgene wat Jezus zo speciaal en uitzonderlijk maakt. De leerlingen leren de eigenheid van Jezus kennen.

In periode 6.4 gaat het over de identiteit van de kerk / gemeente. Ook de gemeente waartoe de leerlingen desgevallend behoren, heeft een eigen identiteit.

Kortom: bij het einde van het zesde leerjaar wordt verwacht dat de leerlingen hun eigenheid / het specifieke van zichzelf, anderen (godsdienstigen en niet-godsdienstigen), Jezus, christen-zijn, de kerk / gemeente en het koninkrijk van God kunnen weergeven, respecteren en waarderen.

Wegwijzer

1. Schooljaar: vijf periodes en vijf thema's

Elk van de **vijf periodes** van het schooljaar (telkens een periode tussen twee vakanties) wordt een thema meegegeven voor de uitbouw van een lessenreeks van zes tot acht weken. Periode 1.1 betekent: eerste leerjaar, periode tussen aanvang schooljaar tot de herfstvakantie. De afbakening van deze periodes dient niet strikt te worden genomen: sommige thema's kunnen, afhankelijk van de omstandigheden, meer aandacht krijgen. De leerlingen bepalen mee het tempo. Het is echter belangrijk om binnen één schooljaar de vijf thema's te behandelen: ze vormen immers één geheel met elkaar en met de andere leerjaren. Per periode treft u een titel en een ondertitel aan: u kunt er een keuze uit maken of ze beide gebruiken.

- telkens tussen twee schoolvakanties
- niet strikt afgebakend
- alle vijf te behandelen
- vormen één geheel

2. Leerplandoelen per periode

De **leerplandoelen**, die per periode / thema zijn geformuleerd, bieden de leerkrachten een bindende leidraad voor de opbouw en uitwerking van een periode. Bij het einde van een periode wordt de realisering van deze leerplandoelen verwacht. Ze zijn doorheen alle lessen van het thema herkenbaar en dienen - hoewel ze logisch zijn geordend - niet steeds in de neergeschreven volgorde te worden bereikt. De leerkracht zal bij zijn / haar lesvoorbereiding de leerplandoelen naar lesdoelstellingen, didactische werkvormen en principes vertalen. De leerplandoelen per periode zijn verbonden met de leerplandoelen per twee leerjaren (zie pagina 9 of inleiding pagina 11), de doelen lager onderwijs (zie inleiding pagina 10) en de doelen PGO (zie Vademecum): het is belangrijk om ook deze in het oog te houden.

Bij de formulering van de leerplandoelen wordt niet alleen rekening gehouden met cognitieve doelen (weten en kennen), maar ook met dynamisch-affectieve (kunnen en willen, ervaringen en gevoelens, expressies, attitudes en waarden). Bij het begin van de lagere school staat het jonge kind open voor diverse ervaringen en expressies van gevoelens. Naarmate de schooltijd vordert, nemen deze openheid en spontaniteit af en wordt steeds meer het cognitieve en rationele denken benadrukt. Geloven houdt echter meer in dan kennen; geloven betekent ook voelen, willen en uiteindelijk doen. Uiteraard worden dynamisch-affectieve doelen niet in één week gerealiseerd, maar is hierbij een langere tijd van veelvuldig uitwerken en herhalen van verhalen en concrete voorbeelden nodig. De formulering van deze doelen bleek niet altijd even eenvoudig. Vaak zijn de uitdrukkingen 'uitbeelden' en 'ervaren en weten' gebruikt: zie hiervoor pagina 14. De uitwerking ervan zal voor de leerkrachten evenmin vanzelfsprekend zijn. Dit doet echter niets af aan het belang ervan.

- verbonden met doelen per twee leerjaren, LO en PGO
- dienen per periode te worden bereikt
- verspreid over heel de periode
- naar lesdoelstellingen uit te werken
- cognitieve en dynamisch-affectieve doelen

3. Schema

Het **schema** bij de leerplandoelen biedt een overzicht van de opbouw van de verschillende lessen rond één thema. Centraal staan de kernwoorden, zij keren terug in concrete voorbeelden, verhalen en toepassingen. Naast het beleven en kennen, is ook de hier-en-nu-betrokkenheid van de bijbelverhalen belangrijk: wat betekenen de bijbelverhalen en kernwoorden in de leef- en belevingswereld van de leerlingen, hier in deze situatie en nu op dit moment? Of met andere woorden: hoe kan de Bijbel leerlingen aanspreken en voor hen beginnen te leven? De bijbelse leefwereld krijgt uiteraard ook de noodzakelijke aandacht om de Bijbel goed te begrijpen.

- overzicht opbouw lessenreeks
- opbouw rond één thema
- belangrijke kernwoorden
- leef- en belevingswereld van de IIn
- bijbelverhalen en bijbelse leefwereld

4. Invulling

Bij de **invulling** wordt in de 'Toelichting' de inhoud in een ruimer kader verantwoord en toegelicht. Onder 'Bijbel' wordt een voorstel van bijbelverhalen aangereikt. Soms zal de keuze en het aantal volstaan; soms zal er wegens tijdsgebrek een selectie moeten worden gemaakt. Indien andere passende verhalen worden gebruikt (wat ook mogelijk is), dient er uiteraard rekening te worden gehouden met de overige periodes en leerjaren. Het wordt als vanzelfsprekend verwacht dat de leerlingen de inhoud van de behandelde verhalen in grote lijnen kennen. Bij 'Suggesties' worden concrete tips en ideeën, vooral vanuit de leef- en belevingswereld van de leerlingen, gegeven. Deze suggesties zijn vrijblijvend en kunnen door de leerkracht zelf beperkt en / of aangevuld worden, afhankelijk van de leerlingen, de individuele inspiratie en talenten, het beschikbare materiaal, de tijd, enz... Iedere concrete uitwerking (voorbeelden, toepassingen, bijbelverhalen, andere verhalen, expressies) staat niet op zichzelf maar in functie van het bereiken van de leerplandoelen. Het opgegeven aantal weken dient niet als bindend te worden opgevat.

- toelichting thema en kader
- Bijbel: voorstel keuze verhalen
- suggesties: voorstellen leef- en belevingswereld van de IIn

Er wordt gesteld dat de leerlingen de inhoud van de verhalen in grote lijnen kennen en dat ze vanaf het derde leerjaar de verhalen in de Bijbel kunnen terugvinden.

(Voor de spelling van namen werd de vertaling 1998 van de Groot Nieuws Bijbel gebruikt.)

5. Expressie en didactisch materiaal

*Voor **expressie en didactisch materiaal** treft u een ruim aanbod aan. Ook hier zijn het suggesties en mag er dus een selectie of een keuze worden gemaakt: tracht niet alle voorstellen te gebruiken! Daar ook de expressie en het gebruikte materiaal in functie van de leerplandoelen staan, gaat de voorkeur uit naar expressievormen en ondersteunend materiaal die doorheen het hele thema aan bod kunnen komen. Dit belet uiteraard niet dat in de lessen korte expressies en ander ondersteunend materiaal kunnen worden gebruikt. Ook het gebruik van een kinderbijbel dient beperkt en selectief te gebeuren: het verhaal wordt immers binnen de doelstellingen van een thema behandeld. Zelf de verhalen vertellen is beter. De lijst met didactisch materiaal treft u niet bij de periodes aan, maar verzameld op de laatste pagina's.*

- *selectie mogelijk uit niet-bindende voorstellen*
- *in functie van de leerplandoelen*
- *doorheen het thema verwerken / aan bod laten komen*

Leerplandoelen: 5de en 6de leerjaar

Doelstelling A (i.v.m. geloof, hoop en liefde):

A.1. de lln hebben inzicht in volgende begrippen, kunnen deze verklaren, herkennen ze in de Bijbel en in de samenleving en leren daarmee omgaan: geloof en ongeloof, liefde en haat, hoop en wanhoop;

A.2. de lln hebben inzicht in volgende begrippen: vertrouwen en wantrouwen, gehoorzaamheid en ongehoorzaamheid, macht en onmacht, recht en onrecht, gelijkwaardigheid en ongelijkwaardigheid, gave en opgave, verantwoordelijkheid en onverantwoordelijkheid, het maken van keuzes en engagement.

Doelstelling B (geloof, hoop en liefde bij het volk Israël):

B.1. de lln herkennen de begrippen geloof en ongeloof, liefde en haat, hoop en wanhoop gedurende de tijd van de koningen in Israël;

B.2. de lln merken daarbij het enorme spanningsveld op.

Doelstelling C (geloof, hoop en liefde bij de boodschap van Jezus):

C.1. de lln herkennen de begrippen geloof en ongeloof, liefde en haat, hoop en wanhoop bij de boodschap van het koninkrijk, zoals Jezus die bracht;

C.2. de lln zien de verbanden in tussen de koningstijd in Israël en het koninkrijk zoals Jezus dit bracht.

Doelstelling D (geloof, hoop en liefde bij de kerk):

D.1. de lln begrijpen het ontstaan, de uitbreiding en de taak van de kerk als invulling van Jezus' boodschap over het koninkrijk;

D.2. de lln leggen het verband tussen de reformatie en het koninkrijk zoals bedoeld in de Bijbel.

Doelstelling E (geloof, hoop en liefde bij de lln):

E.1. de lln zoeken wegen om als christen de principes van het koninkrijk toe te passen in hun eigen omgeving;

E.2. de lln nemen de uitdaging van engagement op zich;

E.3. de lln dragen een visie met zich mee om verder, in het perspectief van een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, aan het koninkrijk te werken.

Doelstelling F (i.v.m. bijbel, bijbelse en andere leefwerelden):

F.1. de lln verwerven kennis van de bijbelse leefwereld die in de verhalen aan bod komt;

F.2. de lln kunnen verhalen uit O.T. en N.T. in tijd en ruimte plaatsen;

F.3. de lln kunnen verhalen uit O.T. en N.T. opzoeken in de Bijbel;

F.4. de lln ontdekken structuren en verbanden in de Bijbel;

F.5. de lln krijgen oog voor mensen in andere leefsituaties en culturen en weten ze naar waarde te schatten.

Doelstelling G (i.v.m. jodendom en christendom):

G.1. de lln begrijpen dat symbolen belangrijk zijn als tekenen van geloof;

G.2. de lln kennen de symbolische betekenis van de christelijke feesten en handelingen;

G.3. de lln kennen de symbolische betekenis van joodse feesten en handelingen.

Jaarschema

Bouwen aan het koninkrijk

Geloof, hoop en liefde

	vanuit leef- en belevings-wereld van de IIn	Bijbel	naar leef- en belevingswereld van de IIn toe
<i>periode 1</i>	<p>macht / machteloosheid opdrachten, twijfel, geloven nederigheid / hoogmoed beperkingen, trots, raad geloof / ongeloof eigen standpunt, vertrouwen</p>	<p><i>Salomo</i> <i>Rechabeam en Jerobeam</i> <i>Achab</i> <i>Hizkia</i></p>	<p>zich bewust zijn van de eigen identiteit bouwen in geloof omgaan met geloven</p>
<i>periode 2</i>	<p>recht / onrecht opkomen tegen, eigen belang trouw / ontrouw verbond, weerbaarheid hoop / wanhoop verwachten, visie waarheid / leugen meelopen, lijden voor waarheid opbouwen / tegenwerken verbonden zijn, herstellen</p>	<p><i>Amos of Hosea</i> <i>Jesaja</i> <i>Jeremia</i> <i>Haggai</i> <i>Kerst: Messias brengt hoop</i></p>	<p>ik heb een opdracht t.o.v. anderen bouwen met hoop omgaan met hoop samenwerken met anderen aan het koninkrijk van God</p>
<i>periode 3</i>	<p>erkenning geven aandacht hebben, bemoedigen dienen bekommerd zijn, helpen, lijden liefde is... Jezus is...</p>	<p><i>Jezus:</i> <i>Lam van God,</i> <i>profeet, koning,</i> <i>Messias / Christus,</i> <i>Zoon van God,</i> <i>Mensenzoon</i></p>	<p>Jezus en anderen erkennen in hun waarde bouwen met liefde omgaan met liefde</p>
<i>periode 4</i>	<p>beantwoorden aan appèl of onverschillig zijn ja zeggen, hulp ondervinden verbondenheid samen beleven zich richten op anderen communicatie, confrontatie</p>	<p><i>Wekenfeest / Pinksterfeest</i> <i>de kerk / gemeente in Handelingen</i> <i>diaconie en zending</i></p>	<p>samen delen en vieren zich samen inzetten samen bouwen</p>
<i>periode 5</i>	<p>jezelf lichaam, seksualiteit, discipline, verslaving, geloof, christen-zijn anderen culturen en godsdiensten, verschillen en overeenkomsten het samenleven nu en toekomstgericht, recht en onrecht, blijven hopen, verwachten en beantwoorden</p>	<p><i>reformatie (Luther) en rkk protestants-evangelische kerken</i> <i>Daniël</i> <i>Ester</i> <i>ongelovigen,</i> <i>joden en islamieten</i> <i>Ezechiël</i> <i>Openbaring</i></p>	<p>het erkennen en respecteren van de waarde van: jezelf, anderen, je omgeving en het koninkrijk van God meebouwen, hoop, toekomst, vertrouwen</p>
		<p><i>Bijhorende bijbelse leefwereld:</i> <i>tempel, koningen, profeten,</i> <i>evangeliën, wekenfeest,</i> <i>joden, christenen, kerk, ...</i></p>	

Jaaroverzicht

Bouwen aan het koninkrijk Geloof, hoop en liefde

periode 1

thema: **Bouwen in geloof
Nederigheid en hoogmoed**

nadruk: macht en machteloosheid, nederigheid en hoogmoed, geloof en ongeloof, bewust zijn van eigen identiteit, bouwen in geloof, omgaan met geloven

leefwereld: dromen, opdrachten, twijfel, geloof in mogelijkheden, beperkingen, overschatten, minachten, verschillende meningen, eigen standpunt, misbruik

Bijbel: Salomo, Rechabeam en Jerobeam, Achab, Hizkia

periode 2

thema: **Bouwen met hoop
Samen een visie delen**

nadruk: recht en onrecht, trouw en ontrouw, hoop en wanhoop, waarheid en leugen, samen opbouwen en tegenwerken, bouwen met hoop

leefwereld: luisteren, opkomen voor of tegen, verbond, vergeving, weerbaarheid, dromen, standvastigheid, meelopen, visie delen, tegenwerken, samen iets bereiken

Bijbel: Amos of Hosea, Jesaja, Jeremia, Haggai, Kerst

periode 3

thema: **Bouwen met liefde
Jezus dient**

nadruk: erkenning geven, dienen, liefde is..., identiteit van Jezus, bouwen met liefde

leefwereld: zich openstellen, aandacht hebben, naar waarde schatten, bemoedigen, bekommerd zijn, helpen, ervoor gaan, lijden, liefde is..., Jezus is...

Bijbel: Jezus: Lam van God, profeet, koning, Messias/Christus, Zoon v God/mensen

periode 4

thema: **Zich samen inzetten
Kerk / gemeente**

nadruk: beantwoorden aan appèl, onverschillig zijn, verbondenheid, zich op anderen richten, zich samen inzetten, samen delen en vieren en bouwen, het koninkrijk waardevol vinden en zoeken

leefwereld: ja zeggen tegen Jezus' boodschap, hulp ondervinden, deel uitmaken van..., samen beleven, verlangen, communicatie, confrontatie, weerbaar / kwetsbaar

Bijbel: Wekenfeest en Pinksterfeest, de kerk / gemeente in Handelingen

periode 5

thema: **Bouwen aan een hoopvolle toekomst
Alles wordt nieuw**

nadruk: de waarde van jezelf, anderen, je omgeving en het koninkrijk van God

leefwereld: lichaam, verlangens, seksualiteit, verslaving, discipline, keuzes, geloof, culturen en godsdiensten, omgaan met overeenkomsten en verschillen, nu en toekomstgericht, blijven hopen en beantwoorden

Bijbel: Daniël, Ester, Ezechiël en Openbaring
ongelovigen, joden, rooms katholieken, islamieten, reformatie (Luther), verscheidenheid protestants-evangelische kerken

Jaarplan

Protestantse Godsdienst: 6de leerjaar

schooljaar:

Leerkracht:

handtekening:

School:

datum:

Bouwen aan het koninkrijk Geloof, hoop en liefde

Periode 1: september tot herfstvakantie

Bouwen in geloof
Nederigheid en hoogmoed

Periode 2: herfstvakantie tot kerstvakantie

Bouwen met hoop
Samen een visie delen

Periode 3: kerstvakantie tot krokusvakantie

Bouwen met liefde
Jezus dient

Periode 4: krokusvakantie tot paasvakantie

Zich samen inzetten
Kerk / gemeente

Periode 5: paasvakantie tot einde schooljaar

Bouwen aan een hoopvolle toekomst
Alles wordt nieuw

Dit jaarplan wordt u aangeboden, waarbij u natuurlijk de vrijheid hebt om een eigen (en eventueel uitgebreider) jaarplan op te stellen. U hoeft de inspectie geen kopie toe te zenden. Bij afwijking van het leerplan dient u de inspectie echter wel een kopie van uw leerplan, tezamen met verantwoording, te bezorgen. Op vraag van de directie dient u ook aan haar een kopie te bezorgen.

Periode 6.1

Bouwen in geloof

Nederigheid en hoogmoed

Periode 6.1

Bouwen in geloof

Nederigheid en hoogmoed

1. Leerplandoelen 6.1

- 1.1. *De leerlingen zien in dat ze een eigen persoonlijkheid hebben met een rijkdom aan mogelijkheden.*
- 1.2. *De leerlingen herkennen gevoelens van macht en machteloosheid bij het uitvoeren van een opdracht of bij het verwezenlijken van een droom.*
- 1.3. *De leerlingen zien in dat men op een verantwoorde wijze met macht dient om te gaan.*
- 1.4. *De leerlingen geven verbanden aan tussen: enerzijds dromen, opdrachten en inzet en anderzijds twijfel, onzekerheid, nood aan wijsheid en geloof in eigen mogelijkheden.*
- 1.5. *De leerlingen geven voorbeelden van nederigheid en hoogmoed en de mogelijke gevolgen daarvan.*
- 1.6. *De leerlingen geven verbanden aan tussen: jezelf overschatten, anderen minachten, niet willen samenwerken, verblind zijn, trots zijn, opscheppen en omgaan met raad.*
- 1.7. *De leerlingen geven voorbeelden van geloof hebben in iets, in iemand of in God en geven mogelijke gevolgen daarvan weer.*
- 1.8. *De leerlingen geven verbanden aan tussen: omgaan met verschillende meningen, een eigen standpunt innemen, machtsmisbruik en vertrouwen.*

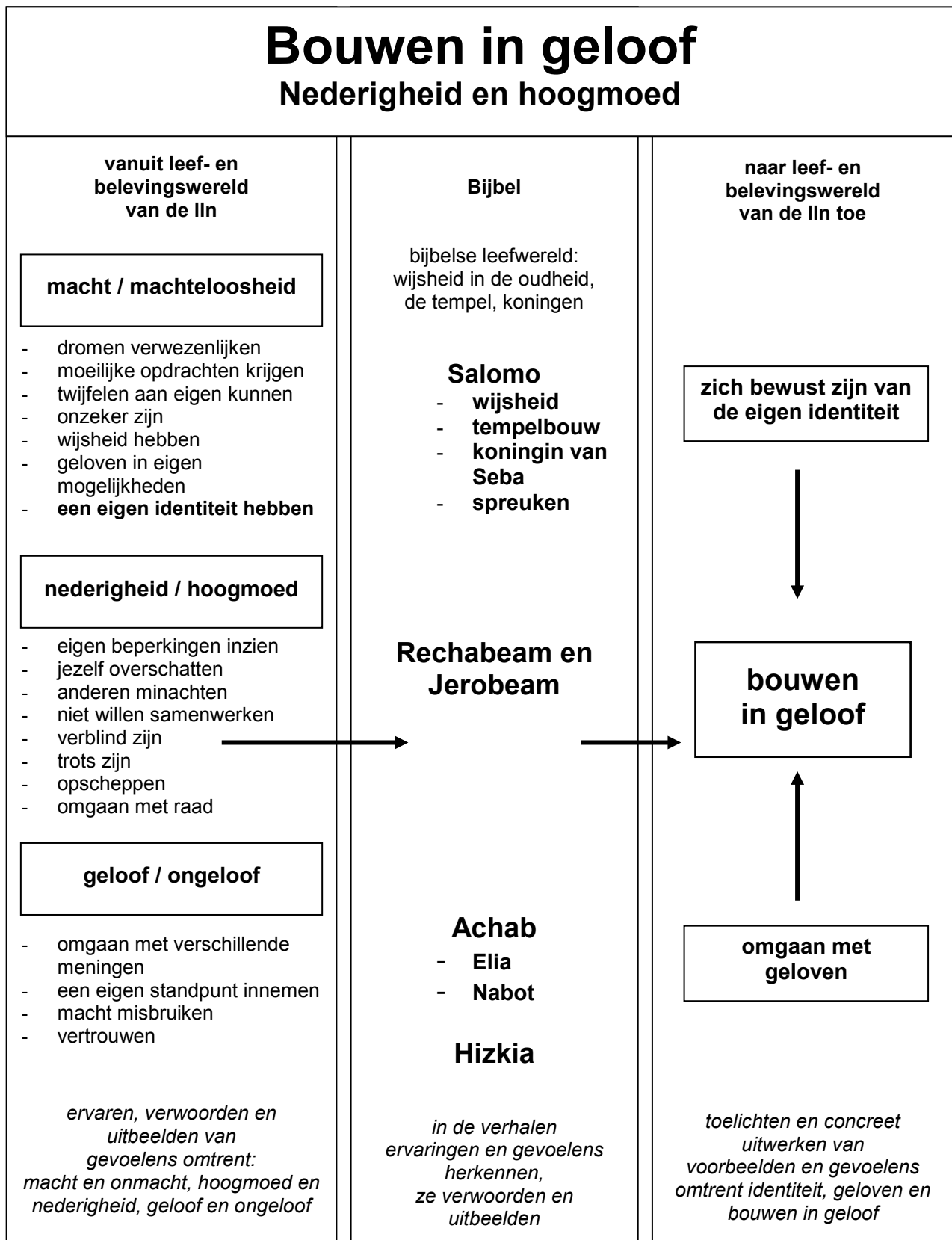
- 2.1. *De leerlingen herkennen in het verhaal van Salomo elementen van macht en onmacht, machtsmisbruik en afgoderij.*
- 2.2. *De leerlingen herkennen dat het volk tijdens het koningschap van Salomo in bepaalde mate beantwoordt aan zijn roeping en identiteit.*
- 2.3. *De leerlingen herkennen in het verhaal van Jerobeam en Rechabeam: macht en onmacht, hoogmoed en zelfoverschatting (gebrek aan nederigheid).*
- 2.4. *Leerlingen herkennen in het verhaal van koning Hizkia, Achab en Elia: macht en onmacht, hoogmoed en (het gebrek aan) nederigheid, geloof en ongeloof.*

- 3.1 *De leerlingen beseffen dat het belangrijk is zich bewust te zijn van de eigen identiteit en daaraan te werken.*
- 3.2 *De leerlingen zien het verband in tussen enerzijds vertrouwen en geloof hebben in God en anderzijds jezelf zijn en je identiteit ontwikkelen.*
- 3.3 *De leerlingen tonen zich gemotiveerd om mee te bouwen aan het koninkrijk van God.*
- 3.4 *De leerlingen zien hierbij in dat een eigen identiteit en geloof in God belangrijk zijn om te bouwen aan het koninkrijk.*

Er wordt gesteld dat de leerlingen de inhoud van de verhalen in grote lijnen kennen en dat ze de verhalen in de Bijbel kunnen terugvinden.

Voor de spelling van namen wordt de vertaling van de Groot Nieuws Bijbel (1998) gebruikt.

2. Schema 6.1

3. Invulling 6.1

Toelichting

Aansluitend bij het vijfde leerjaar (periode 5.2 en 5.3) worden de koningen verder behandeld in periode 6.1. Eerst komt **koning Salomo** aan bod. Enerzijds is er tijdens zijn regering sprake van bloei en welvaart voor het volk. Anderzijds is er sprake van **machtsmisbruik** (hij rekent af met zijn 'tegenstanders', ...) en hij verzwagert met Egypte en andere buurvolkeren wat tot afgoderij leidt. Er volgt een periode van verval met afgodendienst en het volk wordt in een verregaande staat van onderhorigheid gebracht, wat geen goed voorbeeld is voor zijn zoon Rechabeam. Koning Salomo staat voor de **opgave** om zijn vader, koning David, op te volgen. Hoe zal hij dat doen? Zal hij vanuit een gevoel van **macht of van machteloosheid** opereren? Zal hij op een positieve wijze met zijn macht omgaan of zal een gevoel van machteloosheid hem tot passiviteit of machtsmisbruik aanzetten?

Koning **Rechabeam** overschat zichzelf en is niet bereid om naar goede raad te luisteren. Door zijn **hoogmoedig** gedrag komt het zelfs tot een scheuring van het koninkrijk. De twee delen, Juda en Israël, gaan afzonderlijk verder. **Nederigheid** is (ook bij **Jerobeam**) ver te zoeken. In beide koninkrijken is er **ongeloof** en afgoderij te vinden. Van het 'regeren zoals God het wil,' zoals behandeld in periode 5.2, is bij de regering van de volgende koningen niet veel terug te vinden.

Hizkia, een koning van Juda, is één van de uitzonderingen. Hij herstelt het koningschap zoals het was in de tijd van David en Salomo. Hij valt op door zijn groot **geloof** in God. **Onder geloof wordt verstaan: geloofsvertrouwen** (waarvoor een basis doorheen het leerplan is gelegd), **geloofsovertuiging** (wat geloof ik? Komt verder in 6de leerjaar aan bod) en **geloofsgehoorzaamheid** (handelen in overeenstemming met wat ik geloof).

Koning **Achab** van Israël is een negatieve tegenpool. Tijdens zijn regering, een dorre, droge en onvruchtbare tijd, gekenmerkt door afgoderij, machtsmisbruik en onrecht, is het **geloof** in God ver te zoeken. Periode 6.1 eindigt met het optreden van de profeet **Elia**, die door God gestuurd, zijn mening verkondigt. Een mening, die getuigt van **geloof** in God en haaks staat op de manier, waarop Achab en zijn vrouw het koninkrijk regeren.

De hoofdthema's zijn tegengestelden: **macht** en **machteloosheid**, **hoogmoed** en **nederigheid**, **geloof** en **ongeloof**. Om een helder beeld te geven van de koningen in het Oude Testament en om de soms woelige (tegenstrijdige) eigen leef- en belevingswereld te begrijpen, werd voor deze benadering gekozen. Bovendien spelen deze thema's een belangrijke rol bij het **ontdekken en het zich bewust worden van de eigen identiteit en het omgaan met geloof**, wat nodig is om **met geloof mee te bouwen aan het koninkrijk**.

3.1. macht en machteloosheid (week 1-4)

Toelichting

Onder macht en machteloosheid wordt zowel iemands verantwoordelijkheid en positie (fysiek, plaats in de groep, politiek, ...) als de bijhorende gevoelens verstaan. Iemand kan vanuit gevoelens van machteloosheid zijn machtspositie misbruiken, macht en het misbruik ervan worden dan een uiting van machteloosheid.

Salomo staat voor de moeilijke opdracht om het volk als koning te dienen. Zal hij leiding geven aan Gods volk vanuit een gevoel van **machteloosheid** of zal hij zijn **macht** laten gelden? Zal hij het goede van het kwade kunnen onderscheiden? Uiteindelijk ligt de houding van Salomo aan de basis van de latere ballingschap.

Ongetwijfeld herkennen de leerlingen gevoelens van **machteloosheid**, **onzekerheid** en **twijfel aan eigen kunnen**. Kinderen groeien, ontdekken hun nieuwe mogelijkheden en kunnen dromen hebben. Ze balanceren echter tussen enthousiast willen deelnemen aan nieuwe uitdagingen en twijfel hebben over zichzelf. Bij het begin van een nieuwe periode en een nieuw schooljaar zullen ze zich ook afvragen: hoe zal de nieuwe leerkracht zijn en zal ik

de nieuwe lessen en opgaven wel aankunnen? Ga ik mij goed voelen in mijn laatste jaar van de basisschool?

Salomo **vraagt wijsheid aan God** en krijgt deze. Zo leert Salomo moeilijke problemen oplossen. Een voorbeeld hiervan is het verhaal van de twee vrouwen, die beiden beweren de moeder van dezelfde baby te zijn.

Salomo gebruikt zijn **macht**, mogelijkheden en invloed en groeit in zijn koningschap. Het hoogtepunt van zijn regering is ongetwijfeld **de tempelbouw**. God krijgt de centrale plaats die hem toekomt. God, middelpunt van het geloofsleven, mag wonen temidden van zijn volk (periode 4.1, de Ontmoetingstent). De tempel wordt feestelijk ingewijd. Wat een verschil met periode 5.1, toen de verbondskist door de Filistijnen werd buitgemaakt. Nu kan het volk tot zegen zijn voor andere volken en is er een duidelijke uitstraling. Deze zegenrijke periode ontgaat de omringende volken niet. De koningin van Seba komt op bezoek. Zij wordt aangetrokken door de verhalen over Gods grootheid en Salomo's macht en rijkdom. **Salomo verwezenlijkt een droom. Het volk beantwoordt aan zijn roeping** en is gezegend (zie Abraham). Het kent godsdienstig en politiek een 'vruchtbare' tijd (in tegenstelling tot periode 5.1) en het heeft als volk van God **een eigen identiteit** (tempelbouw,...) en **een eigen zelfbewustzijn** (de uitstraling, de overtuiging van Salomo, ...).

De leerlingen zijn ook bezig met **het ontdekken en ontwikkelen van hun identiteit, hun eigen 'ik'**. Vaak gaat dit gepaard met vallen en opstaan en kunnen ze bemoediging en aanmoediging gebruiken. Een droom verwezenlijken is voor kinderen bijzonder, er is doorzettingsvermogen en inzet voor nodig. Wat het leerplan L.O aanreikt omtrent de identiteit van kinderen (periode 3.2: belang van kinderen; 4.3: een speciale plaats innemen; 4.5: eigen mogelijkheden gebruiken, vrucht dragen; 5.1, 5.2, 5.4: waarde, zelfbewust zijn; 5.5: talenten hebben...) kan hier worden herhaald en samengevat. De leerlingen worden doorheen het programma van het zesde leerjaar aangemoedigd om mee te **bouwen aan het koninkrijk van God**. Dit is mogelijk vanuit het **zich bewust zijn van de eigen identiteit** en van de **mogelijkheden die geloven biedt** (laatste weken van deze periode). Daarom wordt in deze weken nadruk gelegd op de identiteit van de leerlingen.

Het bijbelboek Spreuken wordt toegeschreven aan koning Salomo. Spreuken is een verzameling van allerlei levenswijsheden die mensen dichter bij God moeten brengen.

Bijbel

Bijbelse leefwereld: wijsheid in de oudheid, tempel(s).

1 Koningen 3: Salomo's gebed om wijsheid, een bewijs van Salomo's wijsheid.

1 Koningen 5-8: Salomo's hof en roem, de tempelbouw en bouw van zijn paleis.

1 Koningen 10: de koningin van Seba.

Spreuken: enkele citaten die Salomo's wijsheid illustreren.

Suggesties

Leef- en belevingswereld van de leerlingen:

- hoe ervaren de leerlingen het nieuwe schooljaar / het zitten in het laatste jaar?
- hoe ervaren de leerlingen het ontdekken van hun groeiende mogelijkheden?
- situaties en ervaringen van macht en onmacht: dromen verwezenlijken, moeilijke opdrachten krijgen, twifelen aan eigen kunnen, onzeker zijn, wijsheid hebben, geloven in eigen mogelijkheden;
- hoe kan (zelf)vertrouwen groeien?
- koos Salomo iets of niets voor zichzelf? Hoe moeilijk is het om niet aan jezelf, maar aan anderen te denken?
- wat verstaat men onder welvaart en bloei? Voorbeelden in deze tijd zoeken;
- wat verstaan de leerlingen onder 'identiteit'? Hoe zien ze hun identiteit?
- op welke manier kunnen leerlingen zich bewust worden van hun identiteit?
- op welke manier kunnen leerlingen werken aan hun identiteit?

- hoe kun je een droom verwezenlijken? Geef voorbeelden en ervaringen;
- gebedshuizen van andere godsdiensten (liefst uit de leef- en belevingswereld van de leerlingen, b.v. een katholieke kerk, een moskee, een synagoge) bespreken;
- passende verzen uit het boek Spreuken bespreken;
- zelf spreuken met de leerlingen maken en bespreken;
- bijbelse gezegdes of spreekwoorden bespreken. Zo oud als..., zo wijs als...

3.2. nederigheid en hoogmoed (week 5)

Toelichting

Zoals het belangrijk is om te leren omgaan met de **eigen mogelijkheden**, zo is het ook belangrijk om te leren omgaan met de **eigen beperkingen**. Beide dragen bij tot het ontwikkelen en het zich bewust worden van de eigen identiteit. De leerlingen mogen beseffen dat het belangrijk is om de eigen grenzen te ontdekken. **Zichzelf overschatten, verblind zijn door eigen kunnen en anderen minachten, wijzen op hoogmoedig gedrag.** Men luistert niet naar God en is ook niet bereid om naar **de raad van anderen** te luisteren of met hen **samen te werken**. De Bijbel toont dat **nederigheid en bescheidenheid** van grote waarde zijn. De leerlingen worden aangemoedigd om de begrippen hoogmoed en nederigheid ook inhoudelijk te ontdekken en te herkennen in een samenleving die haar grenzen aftast. Nog nooit is de mens tot zoveel in staat geweest. De mensheid wordt geconfronteerd met allerlei nieuwe ontdekkingen en technologieën. Gaat men hierbij voldoende zorgvuldig om met Gods schepping? Hierover kunnen leerkracht en leerlingen met elkaar op kritische wijze van gedachten wisselen.

De hoogmoedige houding van koning **Rechabeam**, die op een negatieve manier met zijn **macht** omgaat, komt het koninkrijk niet ten goede. Hij **luistert niet naar wijze raad**, hij is niet voor rede vatbaar en er valt met hem dan ook **niet samen te werken**. Het koninkrijk valt in twee stukken uiteen. Jerobeam wordt koning over Israël en Rechabeam over Juda. In beide koninkrijken komt afgoderij voor. De verschillende elementen van **macht en machteloosheid** en van **hoogmoed en nederigheid** komen in de verhalen aan bod (zie dlstn 2.3, 1.4 en 1.6).

Bijbel

Bijbelse leefwereld: koningen

1 Koningen 12: de scheuring van het rijk

Suggesties:

Leef- en belevingswereld van de leerlingen:

- hoe ervaren de leerlingen het ontdekken van hun beperkingen?
- met welke beperkingen leven mensen? Wat zijn hiervan de gevolgen?
- situaties en ervaringen van hoogmoedig en nederig gedrag: eigen beperkingen inzien, jezelf overschatten, anderen minachten, niet willen samenwerken, verblind zijn, trots zijn, opscheppen, omgaan met raad;
- voorbeelden bespreken van de vooruitgang in wetenschap en techniek. Gaat men soms een stapje te ver?
- de leerlingen zien in dat het belangrijk is om zorgvuldig om te gaan met nieuwe ontdekkingen en hun toepassingen;
- hoe gaan mensen om met de rijkdommen van de aarde? Overschatten mensen zichzelf?
- hoe waardevol wordt Gods Schepping gezien?
- voorbeelden bespreken van landen die de laatste 50 jaar uit elkaar gegaan zijn en mogelijke oorzaken daarbij aanhalen.

3.3. geloof en ongeloof (week 6-8)

In de laatste weken van periode 6.1 worden de hoofdthema's **macht en machteloosheid, hoogmoed en nederigheid aangevuld met geloof en ongeloof**. Deze thema's komen aan bod bij de lessen over **koning Hizkia, koning Achab en de profeet Elia**.

Omgaan met geloven is niet altijd gemakkelijk. Dit is niet alleen verschillend van mens tot mens maar ook van situatie tot situatie. Leerlingen kunnen terecht komen in een **spanningsveld tussen geloof en ongeloof**. Het is belangrijk om hier eerlijk mee om te gaan. **Geloven vraagt immers vertrouwen en gehoorzaamheid aan een overtuiging**, dus zijn durf, inzet, een eigen mening hebben, nederigheid en je nek durven uitsteken belangrijk. De zin van **geloven en de betekenis ervan voor de eigen identiteit** wordt besproken. Respectvol omgaan met andere standpunten en vormen van geloven, komt ook aan de orde. De leerlingen mogen beseffen en begrijpen dat geloven niet vanzelfsprekend is, maar de moeite waard is om je voor in te zetten. God geeft liefde, geestelijke rijkdom en houvast, waardoor wij in staat zijn om **mee te bouwen aan Gods koninkrijk**.

Achab, koning van Israël, geeft op negatieve wijze invulling aan zijn koningschap. Afgoderij, **ongeloof** en bijgeloof zijn normale verschijnselen geworden tijdens zijn regering. Normen en waarden zijn vervaagd, veel mensen zijn meelopers geworden, dienen Baäl en staan onverschillig tegenover God. Kortom, het is een onvruchtbare, droge en dorre periode.

De **profeet Elia**, door God gestuurd, is geen meeloper. Hij heeft een eigen mening en durft daarvoor uitkomen. Hij roeit tegen de stroom in en gaat de confrontatie aan met de afgoderij en het gezag en de macht van de koning. **Het geloof dat Elia in God heeft, is tegengesteld aan het ongeloof van Achab en Izebel**. Dit wordt duidelijk geïllustreerd op Karmel. Daarna komt Elia terecht in het spanningsveld tussen **geloof en ongeloof**. God zoekt hem op en maakt zich kenbaar. God is voor Elia niet te vinden in het heftige natuurgeweld maar hij spreekt tot hem in het zachte suizen van de wind.

Achabs **hoogmoed en gebrek aan nederigheid** worden ook herkend in het verhaal van **Nabot** en zijn wijngaard. Achab moet en zal de grond aan zijn bezit toevoegen. **Machtsmisbruik** en onrechtvaardigheid spelen een grote rol.

In periode 6.2 worden een aantal profeten behandeld, daarom wordt in deze lessenreeks de koning - en niet Elia - als hoofdfiguur voorgesteld. Het 'profeet zijn' wordt dan ook in de volgende periode uitgewerkt.

Hizkia, koning van Juda, leeft in een tijd van oorlogsdreiging en geweld maar **gelooft in God**. Hij reorganiseert de tempeldienst en verwijdert de sporen van afgoderij. Het kleine Juda - in bezit van een eigen identiteit, nl. geloof in de ene God - staat tegenover de wereldmacht van de Assyriërs. God beschermt zijn volk en de koning, Hizkia wordt genezen. Hizkia gaat op positieve wijze met zijn **macht** om maar tijdens het beleg kent hij ook momenten van onzekerheid en **machteloosheid**. Aan het einde van zijn leven **overschat** Hizkia zichzelf en laat hij aan de gezant van Babel zijn schatkamers zien.

Bijbel

Bijbelse leefwereld: koningen

- 1 Koningen 16: 29-34: Achab koning van Israël.
- 1 Koningen 17-18: het optreden van de profeet Elia.
- 1 Koningen 19: Elia schuilt op Horeb.
- 1 Koningen 21: de wijngaard van Nabot.
- 2 Koningen 18-20: koning Hizkia.

Suggesties

Leef- en belevingswereld van de leerlingen:

- situaties en ervaringen van geloof en ongeloof (in iets, iemand en God): omgaan met verschillende meningen, eigen standpunt innemen, bijgeloof, machtsmisbruik, volhouden en vertrouwen;
- wat betekent 'geloven' voor mij, hoe kan geloof groeien, hoe kom je tot geloof, ervaar je Gods nabijheid in moeilijke momenten?
- heeft 'geloven' iets te maken met je identiteit?
- voorbeelden geven van de manier waarop mensen met hun geloof omgaan;
- door het ontdekken van de eigen identiteit en de zin en betekenis van geloven te beseffen, kunnen de leerlingen aangemoedigd worden om mee te bouwen aan Gods koninkrijk. Voorbeelden en suggesties zoeken;
- wat houdt afgoderij in? Illustreren met voorbeelden;
- situaties herkennen en het ervaren van machtsmisbruik vroeger en nu;
- onrechtvaardige situaties in onze samenleving herkennen en er eventueel een muurkrant of een collage van maken;
- hoe kun je best voor je eigen mening uitkomen?
- het onderscheid leren maken tussen wat goed en wat niet goed is;
- Nabot heeft de grond, de wijngaard, van zijn voorvaderen gekregen. Hij springt er heel zorgvuldig mee om (zie betekenis van 'land' in periode 3.1). Hoe gaan wij met 'onze grond' om? Hoe doet men dat in andere culturen?
- Hizkia legde in oorlogstijd een waterreservoir aan waarvan nu nog overblijfselen te vinden zijn. Voorbeelden van archeologische vondsten in Israël bespreken;
- Hizkia kreeg na zijn genezing een bijzonder teken van God, het bleef die dag een uur langer licht. Bespreek de betekenis van een 'teken van God' krijgen en geef voorbeelden.

4. Suggesties expressievormen 6.1

Thema-expressie:

- werken omtrent de identiteit van de leerlingen met aandacht voor de in deze periode aangehaalde kernwoorden. Praktisch kan dit worden uitgevoerd met een persoonlijk boekje 'Wie ben ik?' (vergelijk een vriendenboekje 2de leerjaar) of door stukjes van de eigen identiteit aan te brengen op een levensgrote afdruk van de leerlingen. Deze thema-expressie kan gedurende het zesde leerjaar verder worden aangevuld door de leerlingen zelf en door de leerkracht;
- een kwartetspel maken van de behandelde koningen. Koning Saul en koning David (zie vijfde leerjaar) kunnen hierin ook worden opgenomen;
- de tijdsband, waarmee in het vijfde leerjaar begonnen is, aanvullen;
- een portrettengalerij maken van de behandelde koningen.

Periode 6.2

Bouwen met hoop

Samen een visie delen

Periode 6.2

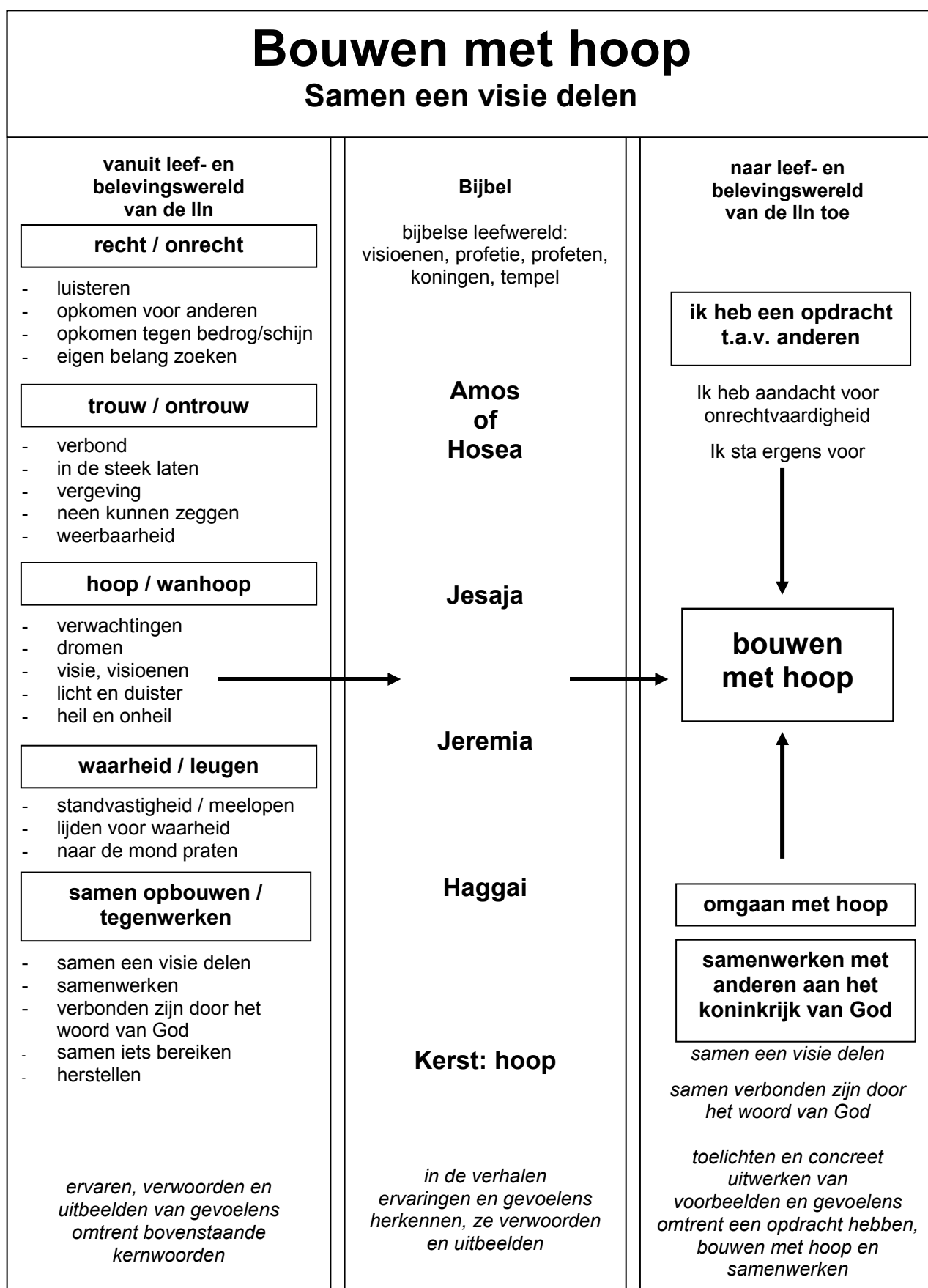
Bouwen met hoop

Samen een visie delen

1. Leerplandoelen 6.2

- 1.1. *De leerlingen zien in dat echt leren luisteren en een visie hebben nodig zijn om voor anderen iets te betekenen en geven hun gevoelens daarbij weer.*
- 1.2. *De leerlingen tonen aan dat gehoorzaamheid en moed nodig zijn om aan Gods roeping te beantwoorden en geven hun gevoelens daarbij weer.*
- 1.3. *De leerlingen onderscheiden elementen en gevolgen van 'recht en onrecht': luisteren, opkomen voor anderen, opkomen tegen bedrog / schijn, eigen belang zoeken.*
- 1.4. *De leerlingen onderscheiden elementen en gevolgen van 'trouw en ontrouw': verbond, in de steek laten, vergeving, neen kunnen zeggen, weerbaarheid.*
- 1.5. *De leerlingen onderscheiden elementen en gevolgen van 'hoop en wanhoop': verwachtingen, dromen, visie, visioenen, licht en duister, heil en onheil.*
- 1.6. *De leerlingen onderscheiden elementen en gevolgen van 'waarheid en leugen': standvastigheid / meelopen, lijden voor waarheid, naar de mond praten.*
- 1.7. *De leerlingen onderscheiden elementen en gevolgen van 'samen opbouwen en tegenwerken': samen een visie delen, samenwerken, verbonden zijn door het woord van God, tegenwerken, samen iets bereiken, herstellen.*
- 2.1. *De leerlingen herkennen in het boek Amos naast elementen van recht en onrecht ook tekenen van hoop.*
- 2.2. *De leerlingen herkennen in het boek Hosea naast elementen van trouw en ontrouw ook tekenen van hoop op een nieuwe toekomst.*
- 2.3. *De leerlingen herkennen in het boek Jesaja naast elementen van hoop en wanhoop ook verwachtingen van een nieuwe toekomst.*
- 2.4. *De leerlingen herkennen in het boek Jeremia naast elementen van waarheid en leugen ook tekenen van hoop.*
- 2.5. *De leerlingen herkennen in het boek Haggai dat een nieuwe toekomst mogelijk wordt door samen een visie te delen en verbonden te zijn door het woord van God.*
- 2.6. *De leerlingen herkennen in enkele profetieën de aankondiging van de Messias die hoop brengt.*
- 2.7. *De leerlingen omschrijven de begrippen profetie, profeet en ballingschap.*
- 3.1. *De leerlingen beseffen dat het belangrijk is om (a) aandacht te hebben voor anderen, (b) zelf ergens voor te staan en (c) een opdracht uit te voeren.*
- 3.2. *De leerlingen tonen zich gemotiveerd om samen te bouwen aan het koninkrijk van God en hoop te brengen.*
- 3.3. *De leerlingen zien hieromtrent in dat samen een visie delen en verbonden zijn door het woord van God belangrijk zijn om samen aan het koninkrijk te bouwen.*
- 3.4. *De leerlingen tonen het verband aan tussen de messiasverwachting, bouwen met hoop en de toekomst.*

2. Schema 6.2

3. Invulling 6.2

Toelichting

In periode 6.1 werd aandacht geschonken aan: het bewustzijn van de eigen identiteit; het omgaan met geloven; bouwen in geloof. In periode 6.2 wordt er toegewerkt naar de bewustwording van: **ik heb aandacht voor anderen en een opdracht ten aanzien van hen; ik ga met anderen samenwerken aan het koninkrijk van God; ik ga meebouwen met hoop**. Hoop hebben is noodzakelijk om te kunnen overgaan tot actie, hopeloosheid werkt verlamdend. **Om samen te bouwen, is 'samen een visie delen' belangrijk.**

Hierbij worden enkele **profeten (Amos of Hosea, Jesaja, Jeremia en Haggai) en Kerst** behandeld. Elia kwam in 6.1 aan bod en Ezechiël wordt in 6.5 behandeld.

Profeten, door God geroepen, zijn bereid om naar hem te **luisteren** en zijn boodschap door te geven. Vaak zijn ze profeet tegen 'wil en dank' en vraagt het van hen **gehoorzaamheid en moed** met veel **inzet, doorzettingsvermogen en discipline**. Ze nemen hun verantwoordelijkheden op en blijven dikwijls tegen de stroom in protesteren en waarschuwen. Ook brengen ze in een moeilijke tijd een boodschap van **hoop, troost en toekomstvisie** en zetten ze mensen ertoe aan om zich **samen verbonden te weten door Gods woord**.

Om de specifieke opdracht en accenten van elke profeet te benadrukken en om een globaal beeld van de profeten te verkrijgen, wordt hier reeds naar de thema-expressie verwezen. Er kan met een vierluik worden gewerkt. Vertikaal wordt elke profeet vermeld, horizontaal komen per profeet volgende rubrieken aan bod:

- deel 1 op witte achtergrond: wie is deze profeet en hoe wordt hij door God geroepen?
- deel 2 op grijze achtergrond: in welke situatie bevindt zich het volk en wat is de aanklacht van de profeet?
- deel 3 op zwarte achtergrond: wat zullen de gevolgen zijn, welk onheil wordt aangekondigd?
- deel 4 op groene achtergrond: welke tekenen van hoop worden gegeven?

Tracht dit te illustreren met de meest pakkende beelden (vb. bij Amos de mand met onrijpe vruchten of een sandaal). Omdat de profetische boeken een overvloed aan inhoud bevatten, dienen er keuzes te worden gemaakt wat betreft de te behandelen bijbelgedeelten.

Deze profeten treden op in een periode van **onrecht, schijnheiligheid, goddeloosheid en wanhoop**. Het land glijdt langzaam maar zeker af naar een toestand van **ongeloof en ontrouw** waardoor **de ballingschap** onvermijdelijk wordt. Onder aanmoediging van **Haggai** wordt **de tempel hersteld** in een periode van **wederopbouw, het samen delen van een visie en het bereiken van een resultaat**.

Aan het eind van periode 6.2 wordt **het Kerstfeest** behandeld. In dit kader kan ook het Chanoekafeest ter sprake komen. Chanoeka is het feest van de tempelzuivering en het **licht**. Bij het Kerstfeest worden de leerlingen gewezen op de aankondigingen van de Messias door de profeten. De Messias die **de hoop en het licht** voor mensen zal zijn.

'Bouwen met hoop' en **'samen een visie delen'** zijn de titels. Steeds weer hebben profeten troost en hoop mogen brengen met hun woorden, daden en gedachten. **Hoop** die blijft leven zelfs in moeilijke omstandigheden, hoop die een basis is voor een nieuw toekomstbeeld, een toekomst waaraan mensen samen mogen bouwen. **Om samen te bouwen aan het koninkrijk van God** is het nodig om **samen een visie te delen**.

Voor leerlingen in het zesde leerjaar zullen een aantal situaties en gevoelens herkenbaar zijn. Bij het begin van de puberteit ervaren ook zij gevoelens van onzekerheid, hoop en wanhoop. Ze kunnen een luisterend oor, troost en bemoediging goed gebruiken tijdens de zoektocht naar hun eigen ik / identiteit. **Hoop en een toekomstvisie** hebben zijn belangrijk.

3.1. recht en onrecht (Amos) of trouw en ontrouw (Hosea) (week 1)

Toelichting (Amos)

Om een voldoende behandeling van Jesaja - Jeremia - Haggai niet in het gedrang te brengen, dient er een keuze te worden gemaakt tussen het behandelen van Amos of Hosea. De leerlingen herkennen ongetwijfeld situaties van 'het slachtoffer zijn' (onrechtvaardig behandeld worden) (periode 5.2), schijn en bedrog, leugen en het eigen belang zoeken. Tegen zulke situaties moet gereageerd worden, ze roepen protest op. Ze erkennen ook situaties van **opkomen tegen** onrechtvaardigheid en schijn of **opkomen voor** eerlijkheid en rechtvaardigheid. De leerlingen zien hierbij in dat het belangrijk is om te luisteren en een luisterend oor te vinden (periode 4.1, 5.1, 5.4). **Aandacht hebben voor** (onrechtvaardigheid), **ergens voor staan en een opdracht ten aanzien van anderen uitvoeren**, worden aangemoedigd.

Amos, een vijgenkweker en schaapherder uit Tekoa in Juda, treedt op als profeet omstreeks 750 voor onze jaartelling in het noordelijk rijk Israël. **Hij komt op voor de armen en een rechtvaardige geloofsbeleving, hij protesteert tegen schijnheiligheid en het zoeken van het eigenbelang.** Amos maakt duidelijk dat God niet gediend is door vroom gedoe terwijl de armen onrechtvaardig worden behandeld. Hij geeft een duidelijk beeld van **recht en onrecht.**

Amos **luistert** naar de woorden van God en weet deze op indringende wijze aan de mensen door te geven. Hij gebruikt in zijn **profetieën** aanschouwelijke **beelden**. Hij 'ziet' wat God hem opdraagt om door te geven (**visioen**). De sprinkhanen, die het land kaalvreten, wijzen op de komende ondergang van Israël. Met de mand vol overrijpe vruchten wordt het volk symbolisch aangeduid: als 'verzameld' om weg gebracht te worden. De vruchtboom staat er kaal bij zoals het land ontvolkt zal zijn.

Amos wijst al naar **de komende ballingschap**. Toch geeft hij het volk **hoop** door over het **herstel** van Israël te spreken (Amos 9: 11-15).

Bijbel

Bijbelse leefwereld: profeten, profetieën en visioenen.

Amos: enkele passages bespreken.

Suggesties

Leef- en belevingswereld van de kinderen.

- voorbeelden zoeken van hedendaags persoonlijk en sociaal onrecht;
- een vergelijking maken tussen het onrecht in Amos' tijd en nu;
- wat verstaat men onder schijnheiligheid? Voorbeelden zoeken van schijn, bedrog, maskers, namaak, leugen, ...;
- een schilderij maken van een visioen van Amos, b.v. de mand met de overrijpe vruchten;
- de werking van wereldwinkels, zoals Oxfam en Fair Trade, bespreken;
- hoe ervaren de leerlingen verschillen tussen arm en rijk en hoe gaan ze met deze verschillen om?
- hoe ervaren de leerlingen situaties van recht en onrecht?
- situaties en het ervaren van aandacht krijgen en aandacht geven;
- situaties en het ervaren van het maken van keuzes;
- de leerlingen beseffen dat zij zich kunnen inzetten voor anderen en zoeken concrete voorbeelden.

Toelichting (Hosea)

De leerlingen kennen situaties van **trouw en ontrouw**. Mensen kunnen met elkaar en God **verbonden zijn** en blijven (periode 3.2, 4.3) maar ze kunnen elkaar ook **in de steek laten**, wat erg pijnlijk kan zijn. **Weerbaar zijn** (periode 5.2, 5.4), in situaties **ja of neen kunnen**

zeggen, zijn nodig om trouw te blijven. **Vergeving** opent zonnodig een weg terug (periode 3.5, 4.5, 5.2, 5.3).

Hosea is een tijdgenoot van Amos. Bekend is het verhaal van Hosea's huwelijk: de **ontrouw** van zijn vrouw, die hem in de **steek laat** en met andere mannen omgaat. **Het verbond** tussen God en zijn volk wordt vergeleken met het huwelijk van Hosea en Gomer. Zoals Gomer **ontrouw** is aan Hosea, zijn de Israëlieten **ontrouw** aan God en uiten hun liefde ten aanzien van God en elkaar niet meer. Hosea waarschuwt dat het mis gaat als men God de rug blijft toekeren. Men **zal neen moeten zeggen** tegen de leugens en het bedrog en zich **weerbaar** opstellen om naar Gods woorden te leven en hem **trouw** te zijn en te blijven. **Weerbaarheid en neen kunnen zeggen** zijn belangrijke elementen om God te kunnen dienen en hem **trouw** te blijven.

Hosea ziet de Assyriërs al komen, het volk van Israël zal verstrooid worden. God geeft echter ook **hoop**. Hosea spreekt over de terugkeer, een terugkeer tot God die, als Israël zijn zonden belijdt, **vergeving** en liefde schenkt (periode 3.5). God blijft zijn volk **trouw** (periode 3.1, 3.3, 3.4).

Bijbel

Bijbelse leefwereld: profeten.

Hosea: enkele passages bespreken.

Suggesties

Leef- en belevingswereld van de kinderen.

- een vergelijking maken tussen trouw en ontrouw, Hosea en Gomer en God en het volk;
- waaraan en aan wie kun je trouw zijn?
- wat is er nodig om weerbaar te zijn en neen te kunnen zeggen?
- hoe wordt het ervaren om vergeving te vragen, te krijgen en te geven?
- wat betekent het om trouw aan God te zijn?
- een stripverhaal maken over het huwelijk van Hosea.

3.2. hoop en wanhoop (Jesaja) (week 2-3)

Toelichting

De leerlingen herkennen situaties van **verwachtingen, dromen, visie, visioenen, licht en duister, heil en onheil** en brengen deze in verband met de begrippen **hoop en wanhoop**. Ze zien hierbij in dat het belangrijk is om hoop te hebben. Wanhoop werkt immers verlamkend terwijl **hoop kan aanzetten tot actie** (verantwoordelijkheid opnemen of opdrachten uitvoeren) (periode 4.5; 5.4; 5.5).

De roeping van de profeet **Jesaja** wordt beschreven in Jesaja 6. Hij zegt: "Hier ben ik Heer, stuur mij maar, ik ben er klaar voor." Meteen wordt het duidelijk dat zijn taak moeilijk zal zijn; hij zal voor dovemansoren speken. Jesaja leeft in een tijd vol oorlogsdreigingen. Hij heeft de opkomst van het Assyrische rijk meegemaakt en de val en wegvoering van de inwoners van het noordrijk Israël. Het is een tijd van **wanhoop, onheil en duisternis**, zowel politiek als godsdienstig, een tijd waarin het volk zich heeft afgekeerd van God.

Maar Jesaja geeft ook **dromen en verwachtingen** van vrede door (Jesaja 2:1-5). Heel toepasselijk is het om in het licht van de Adventsperiode die bijbelgedeeltes te behandelen waarin Jesaja zijn **visie** geeft over de te verwachten Messias (Jesaja 9:1-6 en Jesaja 11:1-10). Men zal een **groot licht zien en een tijd van heil en hoop zal aanbreken**. Het beeld van 'de lijdende Messias' zal met Pasen (periode 6.4) verder worden uitgewerkt.

Jesaja laat in een **visioen** een nieuwe toekomst zien die grandioos zal zijn (Jesaja 35). Ook weet hij de verbannen Israëlieten te bemoedigen, te troosten en hen te wijzen op Gods grootheid (Jesaja 40).

Tenslotte wordt in Jesaja 44:21-28 beschreven dat God zijn volk Israël nooit zal vergeten. Een visioen vol **hoop, heil en liefde**. **Zo mag Jesaja spreken over een koninkrijk waarin vrede, heil en liefde zullen wonen.**

Bijbel

Bijbelse leefwereld: profeten, profetieën en visioenen.

Jesaja: enkele passages bespreken zoals: Jesaja 6; Jesaja 2: 1-5; Jesaja 9: 1-6; Jesaja 11: 1-10; Jesaja 35; Jesaja 40; Jesaja 44: 21-28.

Suggesties

Leef- en belevingswereld van de leerlingen:

- situaties en ervaringen van verwachtingen, dromen, visie, visioenen, licht en duister, heil en onheil;
- situaties bespreken die als hoopvol worden ervaren. Hoe ontstaat hoop? Hoop is gericht op wat er nog niet is, wat een betere toekomst kan geven. Zelfs onder moeilijke omstandigheden blijven mensen hopen;
- wat wordt verstaan onder een roeping krijgen? Welke voorbeelden in de Bijbel kennen de leerlingen reeds?
- de zevenarmige kandelaar voor het gebouw van de Knesset in Jeruzalem en de muur in de hal van het gebouw van de Verenigde Naties (New York) dragen inscripties uit Jesaja 2:4-5. Zie ook het beeld voor het gebouw van de V.N. met de uitbeelding van deze tekst;
- een collage over oorlog en vrede maken;
- wat wordt er verstaan onder het vrede rijk? Hoe zal het eruit zien?
- gedichten over vrede bespreken of ze zelf maken;
- verwijzen naar vredesinitiatieven en de vredesweek.

3.3. waarheid en leugen (Jeremia) (week 4-5)

Toelichting

De leerlingen herkennen in het **omgaan met waarheid en leugen situaties van meelopen, naar de mond praten, lijden voor de waarheid en standvastig zijn**. Hoe wil men dat anderen met waarheid en leugen omgaan? Hoe gaat men er zelf mee om?

Jeremia (uit Anatot) wordt als jonge priesterzoon door God geroepen om zijn woordvoerder en profeet te zijn in de tweede helft van de 7de eeuw. God zal hem de woorden in de mond geven. Meer dan 40 jaar profeteert hij. In de periode van de val van het Assyrische rijk (8ste eeuw) en de opkomst van het Babylonische rijk (7de eeuw) is het koninkrijk Juda een speelbal geworden van de grote mogendheden Babylonië en Egypte. Uiteindelijk valt Juda, wordt Jeruzalem (met de tempel) verwoest en volgt de Babylonische ballingschap, een zwarte bladzijde in de joodse geschiedenis.

Jeremia stelt zich in zijn profetieën kritisch op tegenover de leiders van het volk, die zondigen tegen God. Hij blijft **standvastig de waarheid** verkondigen tegen de stroom in. Zo stelt hij het optreden van Chananja aan de kaak die **mensen naar de mond praat en leugens vertelt**. Jeremia wordt gevangen genomen en mishandeld maar blijft waarschuwen tegen de komende overheersing van Babel. Het volk zal zich aan Babel moeten onderwerpen.

Evenals andere profeten brengt Jeremia ook **hoop** en leert het volk **omgaan met die hoop**. Hoop die steunt op godsvertrouwen en die zal leiden tot herstel van de band tussen God en zijn volk en de wederopbouw van het land.

Indien in deze periode niet voldoende tijd rest, kan besloten worden om Jeremia niet te behandelen.

Bijbel

Bijbelse leefwereld: profeten, profetieën en ballingschap.

Jeremia: enkele passages bespreken zoals: Jeremia 1: 1-19; Jeremia 13: 1-11; Jeremia 18 tot en met 28; Jeremia 30 tot en met 32.

Suggesties

Leef- en belevingswereld van de leerlingen:

- situaties en ervaringen van omgaan met waarheid en leugen, meelopen, naar de mond praten, lijden voor de waarheid en standvastig zijn. Welke invloed hebben anderen op mijn gedrag hierbij?
- Jeremia geeft op aanschouwelijke wijze zijn profetieën door zoals: de linnen gordel, de pottenbakker, de stukgeslagen kruik, de manden met de vijgen, het juk en de aankoop van een akker. Sommige beelden kunnen in een collage over Jeremia worden verwerkt;
- uit de woorden van Jeremia blijkt hoe hij omgaat met hoop. Situaties en ervaringen bespreken van hoe mensen omgaan met hoop. Wat betekent hoop voor hen?
- een rollenspel of toneelstukje spelen over (één van de) profetieën van Jeremia;
- Jeremia gaat vastberaden door met zijn opdracht. Hij blijft de richting aangeven die God hem wijst. Voorbeelden zoeken van mensen die standvastig en vol vertrouwen opdrachten uitvoeren en / of God blijven volgen;
- wat houdt ballingschap in? Hedendaagse voorbeelden zoeken van groepen mensen die (gedwongen worden te) verhuizen. Hoe ingrijpend is dat?
- God zegt tegen Jeremia, dat hij moet afbreken en opbouwen (Jeremia 1: 10). Het één is tegengesteld aan het ander. In Jeremia's optreden kunnen nog meer tegenstellingen worden ontdekt, b.v. verdwalen – thuiskomen, wanhoop – hoop, verdriet – blijdschap, meelopen – standvastig zijn, waarheid – leugen. Tegenstellingen bespreken en in een eigen tekst verwerken.

3.4. samen opbouwen of tegenwerken (Haggai) (week 6)

Toelichting

Door samen te bouwen (samenwerken: periode 2.1; 2.5), **niet op te geven en eventueel tegenwerking te doorstaan, kan iets worden bereikt**. Hierbij is het nodig om te weten dat je er niet alleen voor staat (verbonden zijn met God en mensen en God werkt in ons: periode 4.3). **Met elkaar verbonden zijn en samen een visie delen, helpen om te blijven samenwerken en herstel te brengen**. Ongetwijfeld kennen de leerlingen situaties en ervaringen van samenwerking en tegenwerking.

Haggai treedt op in 520, ongeveer 20 jaar nadat de joodse ballingen de toestemming hadden gekregen om terug te keren. Hij heeft zich samen met Zacharia (de gouverneur van Juda) en Jozua (de hogepriester) ingezet voor **de herbouw van de tempel**. Hij maakt duidelijk dat het niet kan dat het volk in herbouwde huizen woont terwijl de tempel (de 'woonplaats' van God, zie de ontmoetingstent: periode 4.3) nog niet is hersteld. De tempel zal in pracht en praal de vorige overtreffen en **God zal vrede en welvaart geven. Het land zal worden hersteld**.

De leerlingen kunnen door deze lessen inzien dat het belangrijk is om **een visie** te hebben, zodat er ook in de toekomst doelen worden bereikt. Zij worden in het zesde leerjaar geconfronteerd met hun keuze voor de middelbare school. Ze zullen zich onder andere afvragen: hoe gaat mijn toekomst eruit zien; welke richting ga ik kiezen; wat kan ik; welk doel wil ik bereiken? Zij zijn hiermee bezig en willen erover praten en van gedachten wisselen met hun ouders en leerkrachten. Dit helpt hen om zelf een **visie te ontwikkelen over hun eigen toekomst**. Verder is het belangrijk dat de leerlingen niet alleen oog hebben voor hun eigen toekomst maar visie ontwikkelen om **samen met anderen te werken aan het koninkrijk van God**. Diaconie en zending worden concreter uitgewerkt in periode 6.4.

Bijbel

Bijbelse leefwereld: ballingschap, terugkeer, wederopbouw en tempel.

Haggai: enkele passages bespreken.

Suggesties

Leef- en belevingswereld van de leerlingen

- *situaties en ervaringen van samen iets doen en samen aan iets werken;*
- *wat betekent het om een visie te hebben? Kun je samen een visie delen? Kun je zelf ook een visie hebben?*
- *hoe gaat men met Gods woord om en hoe wordt Gods woord doorgegeven?*
- *in deze periode ontstaan de synagogen – leerhuizen, waarom is dat van belang voor de identiteit van het joodse volk?*
- *het belang van goed godsdienstonderwijs. Denk in dit verband samen met de leerlingen na over de keuze en motivatie om Protestantse Godsdienst te volgen (ook in het secundair onderwijs);*
- *welke plaats hebben de Bijbel en onderwijs in de kerk / gemeente? De Bijbel komt verder in periode 6.4 aan bod;*
- *hoe wordt er omgegaan met de sociaal zwakkeren in onze samenleving? De werking van het O.C.M.W., werkeloosheid en kansarmoede kunnen aan bod komen.*

3.5. Kerstfeest (week 7-8)

Toelichting

Jezus' geboorte wordt in het licht van de profeten gesteld. Bij de behandeling van Jesaja is de aankondiging van **de Messias** reeds aan de orde geweest. Deze profetieën kunnen samen met die van Micha (Micha 5:1) en Jeremia (Jeremia 23:5-6) worden gebruikt als uitgangspunt voor het kerstverhaal.

De komst van de Messias geeft hoop op herstel. Hoop geeft moed **om samen verder te bouwen aan het koninkrijk van God, het doel waaraan we samen willen meewerken.**

Het Chanoekafeest kan desgevallend voorafgaand aan het **Kerstfeest** worden behandeld. Beide feesten worden gevierd in de donkerste tijd van het jaar en kondigen de komst van het licht aan. Bij het Chanoekafeest denken de joden aan **de zuivering en herinwijding van de tempel**. De chanoekakaars wordt aangestoken. Het feest is ontstaan tijdens het koningschap van de Makkabeeën. Rond 160 voor onze jaartelling komt men in verzet tegen de Hellenistische invloeden. De priester Mattatias weigert om aan de god Zeus te offeren en er begint een opstand tegen de overheersing. Onder leiding van de Makkabeeën verkrijgt men de onafhankelijkheid en wordt de tempel gezuiverd van niet-joodse, heidense elementen. De oude gebruiken worden hersteld.

De christenen denken aan de geboorte van **Jezus, die het licht van de wereld is (Johannes 8: 12)**. Degenen die hem volgen, zullen niet meer in het duister zijn maar leven.

Bijbel

Bijbelse leefwereld: profeten, de messiasverwachting en Kerstfeest.

Jesaja 7: 14; 9: 1-6; 11: 1-10.

Jeremia 23: 5- 6.

Micha 5: 1.

Kerstverhaal met verwijzingen naar de profeten in Matteüs en Lucas.

Suggesties

Leef- en belevingswereld van de leerlingen

- *overeenkomsten zoeken in het verhaal over het Chanoekafeest en de periode van herstel en opbouw na de ballingschap;*
- *de aangehaalde profetieën behandelen en nagaan op welke wijze de komst van de Messias wordt aangeduid. Hoe wordt hij genoemd?*
- *het kerstverhaal bespreken aan de hand van kersttaferelen op schilderijen van bekende schilders (Rembrandt, Breughel, ...);*
- *een kerstgedicht bespreken of zelf maken.*

4. Suggesties expressievormen 6.2

Thema-expressie

- *elke besproken profeet in een schema samenvatten zoals in de toelichting bij het begin van deze periode is voorgesteld. Hieraan toevoegen: 'Hoe sta ik tegenover het optreden van deze profeet?' of 'Hoe zie ik mijn taak?'*
- *de tijdsband uit periode 6.1 vervolledigen;*
- *uitbeelden hoe God, de besproken profeten en de mensen met elkaar communiceerden?*

Periode 6.3

Bouwen met liefde

Jezus dient

Periode 6.3

Bouwen met liefde

Jezus dient

1. Leerplandoelen 6.3

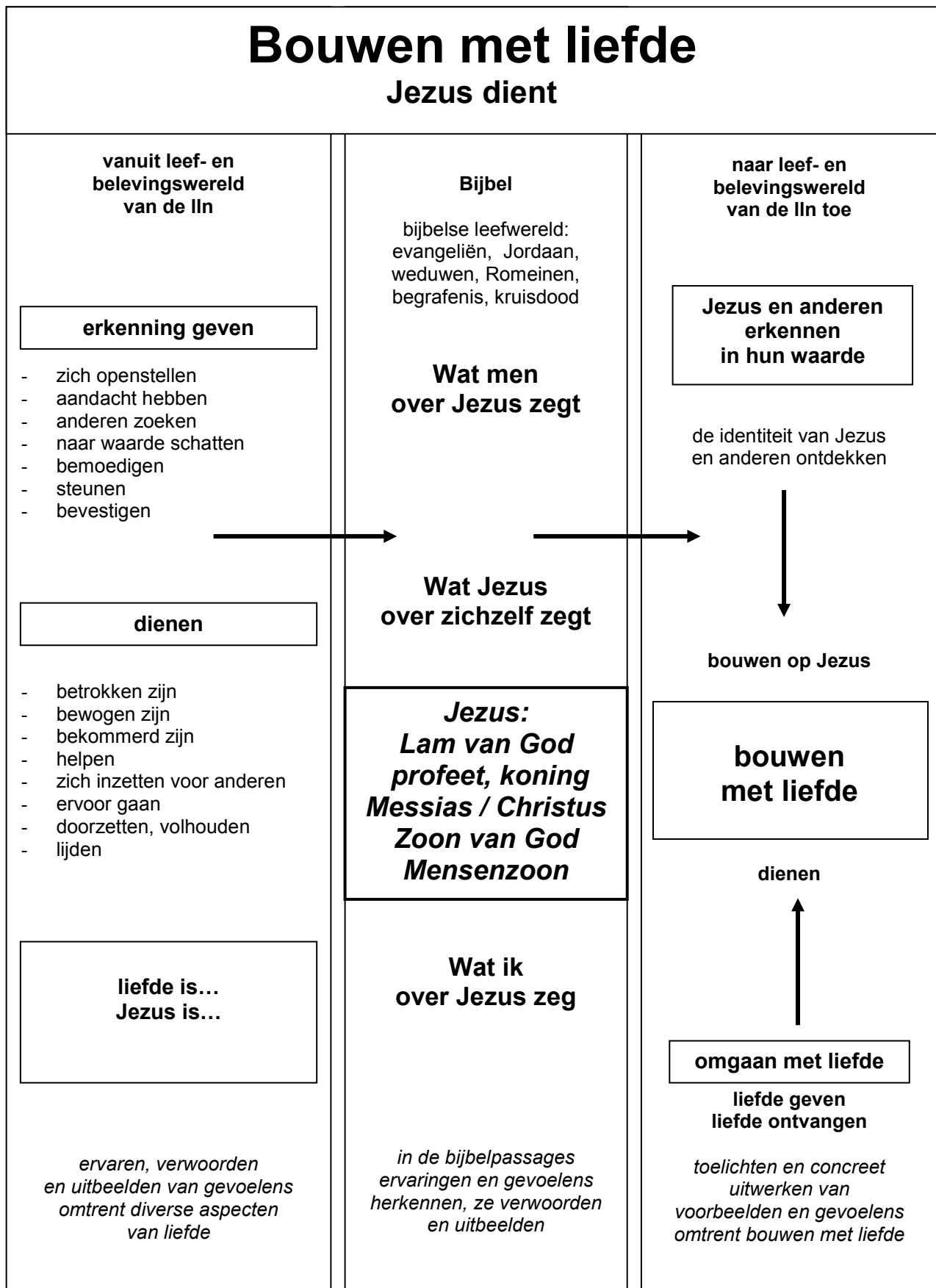
- 1.1. *De leerlingen beseffen dat het belangrijk is om zich open te stellen voor anderen en om hen in hun identiteit (*) te erkennen.*
- 1.2. *De leerlingen onderscheiden elementen van 'erkenning geven': aandacht hebben voor, opzoeken, anderen naar waarde schatten, bemoedigen, steunen en bevestigen.*
- 1.3. *De leerlingen onderscheiden elementen van 'dienen': betrokken, bewogen en bekommerd zijn, helpen, zich inzetten voor anderen, ervoor gaan, volhouden en lijden.*
- 1.4. *De leerlingen geven het verband weer tussen 'anderen erkennen in hun identiteit en waarde' en 'dienen'.*
- 1.5. *De leerlingen geven verschillende uitingen van liefde weer.*
- 1.6. *De leerlingen geven weer hoe zij de persoon van Jezus zien.*

- 2.1. *De leerlingen herkennen in Jezus' woorden en handelen 'erkenning geven' en 'dienen'.*
- 2.2. *De leerlingen lichten volgende namen uit de evangeliën van Jezus toe: Lam van God, profeet, koning, Messias / Christus, Zoon van God en Mensenzoon.*
- 2.3. *De leerlingen ontdekken in de evangeliën dat de Vader de identiteit van Jezus bevestigt.*
- 2.4. *De leerlingen ontdekken in de evangeliën dat Jezus uitnodigt om hem te aanvaarden, in hem te geloven en op hem te bouwen.*
- 2.5. *De leerlingen herkennen in de evangeliën dat mensen hun geloof in Jezus belijden.*

- 3.1 *De leerlingen tonen zich gemotiveerd om Jezus en anderen te erkennen in hun identiteit en waarde.*
- 3.2 *De leerlingen geven weer wat Jezus voor hen betekent.*
- 3.3 *De leerlingen brengen situaties aan waarin ze liefde kunnen geven en ontvangen en geven weer hoe dit wordt ervaren.*
- 3.4 *De leerlingen tonen zich door Jezus' voorbeeld geïnspireerd om in geloof en liefde en met hoop te bouwen aan het koninkrijk van God.*

(*) de invulling van identiteit wordt in de inleiding (pagina 5) van het zesde leerjaar toegelicht

2. Schema 6.3

3. Invulling 6.3

Toelichting

In periode 6.1 werd aandacht geschonken aan: **zich bewust zijn van de eigen identiteit; omgaan met geloven; bouwen in geloof**. In periode 6.2 werd toegewerkt naar de bewustwording van: **aandacht hebben voor anderen en de opdracht ten aanzien van hen; met anderen samenwerken aan het koninkrijk van God; meebouwen met hoop**. Om samen te bouwen, is **'samen een visie delen'** belangrijk.

Voorgaande stappen helpen om in periode 6.3 te werken aan het **ontdekken, erkennen en waarderen van de identiteit van anderen en die van Jezus en om te bouwen met liefde**. Jezus' leven is gekenmerkt door een **dienende liefde** (5.3, de koning dient). Hij is een Messiaanse koning die **lijdt om mensen te dienen**. Samen met een aantal personen in de **evangelien** mogen de leerlingen dit ontdekken.

In vorige leerjaren hebben de leerlingen reeds kennis gemaakt met verschillende aspecten van Jezus' handelen en woorden. Ze hebben hem bijvoorbeeld leren kennen als leraar (periode 4.4 en 4.5) en als iemand die troost, geneest en leven geeft (periode 1.4, 2.4, 3.5). Bovendien hebben ze geleerd dat hij zonden vergeeft en genade toont (3.5, 5.5). Voor een ruimer overzicht: zie bijlage 1. Wat is opgebouwd in de voorgaande jaren, wordt samengevoegd met de nieuwe leerstof om een zo volledig mogelijke invulling te geven van **Jezus' identiteit, die zichtbaar wordt in zijn handelen en woorden**.

In de eerste weken van periode 6.3 ontdekken de leerlingen in de evangelien hoe God zelf Jezus als zijn zoon **bevestigt**, hoe anderen hem **waardevol vinden, hem erkennen, hun vertrouwen in hem stellen en hun geloof in hem belijden**. Ook Jezus' **dienende liefde** valt daarbij op.

Vervolgens maken de leerlingen kennis met enkele fragmenten uit de Evangelien waarin Jezus vertelt hoe hij zichzelf ziet: **de dienende en lijdende Christus**, zoals door de profeten is geschreven.

Tenslotte mogen de leerlingen beseffen **wie Jezus voor hen is en wat hij voor hen betekent**. Ze leren vorm en inhoud geven aan het **omgaan met liefde. Hoe kunnen ze liefde geven en liefde ontvangen?** In alle leerjaren is ernaar gestreefd om met een open houding naar God toe, gezonde attitudes bij de leerlingen te ontwikkelen. Er is gewerkt aan het liefdevol en respectvol leren omgaan met anderen, bijvoorbeeld samen delen (periode 1.5), wat doe ik voor de ander (periode 2.3) of leren luisteren (periode 5.1). Voor een ruimer overzicht: zie bijlage 2.

De verschillende aspecten van **liefde** kunnen de leerlingen in staat stellen om **mee te bouwen aan het koninkrijk van God**, met Jezus als voorbeeld.

Deze periode bevat een groot aanbod aan bijbelpassages, er dient dus zeker een selectie te worden gemaakt.

Aangezien er in deze lessenreeks veel aandacht is besteed aan Jezus' lijden, sterven en opstanding, zal het Paasfeest slechts beperkt aandacht krijgen in periode 6.4.

3.1. Wat men over Jezus zegt (week 1-3)

Toelichting

Op 11 - 12 jarige leeftijd zijn de leerlingen meer en meer in staat om zich in te leven in elkaars gevoelens en om begrip op te brengen voor elkaar. Ze zoeken **hulp en steun bij elkaar** en zien in hoe en wanneer ze iemand tot hulp en steun kunnen zijn, met andere woorden: hun inlevingsvermogen of empathie ontwikkelt zich. De leerlingen kunnen ongetwijfeld voorbeelden geven van situaties waarover ze liever met leeftijdsgenoten spreken dan met ouders of andere volwassenen en waarin ze begrip ervaren van leeftijdsgenoten. Hierover kan een constructief gesprek worden gevoerd.

Door aandacht voor anderen te hebben en zich voor hen open te stellen, leert men anderen beter kennen. Hierdoor kan men zich meer bewust worden van de identiteit van anderen en hen meer naar waarde leren schatten. Men geeft ook erkenning aan (de identiteit van) anderen door hen te bemoedigen, te steunen en te bevestigen. Als leerkracht kun je de leerlingen dit gemakkelijk persoonlijk laten ervaren. Jonge tieners zijn immers heel gevoelig voor positieve (of negatieve) opmerkingen.

Er worden gedeeltes uit de evangeliën behandeld waarin Jezus wordt erkend in zijn waarde en identiteit. Voor de beginsituatie is het belangrijk om samen te vatten wat de leerlingen reeds over Jezus en over liefde weten.

In Matteüs 3: 1-17 komt het verhaal van Johannes de Doper aan de orde. Johannes, wiens taak door de profeet Jesaja aangegeven is, wijst mensen op Jezus als het Lam van God. Johannes doopt - dopen wordt in 6.4 behandeld - en roept op om een nieuw leven te beginnen. Als Jezus door hem wil worden gedoopt, erkent hij hem in zijn positie, waarna die met een stem uit de hemel wordt bevestigd: "Dit is mijn geliefde Zoon, de man naar mijn hart".

Jezus toont te Naïn dat hij begaan is met een weduwe door haar haar zoon terug te geven (Lucas 7: 11-17). Opmerkelijk is de reactie van de mensen: ze erkennen Jezus als een groot profeet en merken op dat God (door Jezus) toont dat hij zich om zijn volk bekommert.

Petrus verklaart dat Jezus de Christus is, de Zoon van de levende God (Matteüs 16: 13-28). Zo belijdt en bevestigt hij wie Jezus is. Jezus spreekt dan al over zijn lijden, sterven en opstanding. Bovendien wordt hij in dit gedeelte ook profeet en Mensenzoon genoemd.

Op de berg (Matteüs 17: 1-13) klinkt weer de stem en wordt Jezus bevestigd met de woorden: "Dit is mijn geliefde Zoon, de man naar mijn hart". Er wordt aan toegevoegd: "Luister naar hem". Met andere woorden: erken hem, heb aandacht voor hem en stel je voor hem open.

Ook niet-joden ontdekken Jezus' identiteit. Dit blijkt uit de woorden van de Romeinse commandant en zijn soldaten bij de kruisiging (Matteüs 27: 45-56): "Die man was werkelijk de Zoon van God."

Tomas heeft er na de opstanding moeite mee om te geloven dat de andere leerlingen 'de Heer hebben gezien' (Johannes 20: 24-29). Jezus zoekt hem op en hij mag van Jezus 'zien en voelen' en hij reageert met de woorden: "Mijn Heer en mijn God".

In deze weken ontdekken de leerlingen verschillende aspecten van liefde en hoe Jezus wordt gezien:

- mensen vinden Jezus **waardevol, ze erkennen hem en belijden hun geloof in hem;**
- **God bevestigt Jezus als zijn Zoon;**
- **Jezus staat open voor mensen, hij zoekt hen op, is om hen bekommerd / bewogen en steunt / helpt hen;**
- **hierdoor wordt het duidelijk dat Jezus de dienende en lijdende Christus is, zoals door de profeten aangegeven.**

De leerlingen worden aangemoedigd om:

- **nieuwe aspecten van de identiteit van Jezus en anderen te ontdekken;**
- **nieuwe aspecten van liefde te ontdekken (het lijstje in het schema van 'zich openstellen' tot 'bekommerd zijn');**
- **Jezus en anderen meer te erkennen in hun waarde en identiteit.**

Bijbel

Bijbelse leefwereld: dopen, belijden, lijden, sterven, begravenis, opstanding.

Jezus en Johannes de Doper: Matteüs 3: 1-17 (Marcus 1: 1-13; Lucas 3: 1-22; Johannes 1: 19-34.

Jezus wekt een dode op (te Naïn): Lucas 7: 11-17.

Petrus verklaart dat Jezus de Christus is: Matteüs 16: 13-28 (Marcus 8: 27- 9: 1; Lucas 9: 18-27).

Jezus op de berg met Mozes en Elia: Matteüs 17: 1-13 (Marcus 9: 2-29; Lucas 9: 28-36).

De hoofdman bij het kruis: Matteüs 27: 45-56 (Marcus 15: 33-41; Lucas 23: 44-49).

Jezus en Tomas: Johannes 20: 24-29.

Suggesties

Leef- en belevingswereld van de leerlingen:

- waarover spreken de leerlingen met volwassenen en waarover liever met leeftijdsgenoten? In welke mate kunnen zij en anderen zich in de situatie van anderen inleven?
- de leerlingen duidelijk bevestigen in hun identiteit, hen positief bekrachtigen. De leerlingen zo laten ervaren hoe belangrijk het is om zich open te stellen voor anderen, aandacht te hebben voor anderen, hen op te zoeken en naar waarde te schatten, te bemoedigen, te steunen; te bevestigen, betrokken, bewogen en bekommerd te zijn;
- korte herhaling van thema's over Jezus en over liefde uit de voorgaande leerjaren;
- hoe verlopen begrafenissen nu, hoe verlopen begrafenissen in de tijd van de Bijbel?
- wat is een geloofsbelijdenis, waartoe dient een geloofsbelijdenis?
- is het vanzelfsprekend, dat men overal in de wereld zijn geloof kan belijden?
- hoe waardevol is godsdienstvrijheid?
- situaties en het ervaren van: hoe je je kunt openstellen voor anderen, hoe je aandacht kunt schenken aan anderen.

3.2. Wat Jezus over zichzelf zegt (week 4-6).

Toelichting

In deze weken komen verder aspecten van Jezus en van liefde aan bod, maar nu aan de hand van woorden van Jezus zelf. Na **'erkenning geven'** wordt **'dienen en lijden'** verder uitgewerkt. De leerlingen begrijpen en ervaren dat open staan en bekommerd zijn voor anderen niet volstaan, maar dat daadwerkelijk **helpen, zich inzetten en volhouden** noodzakelijk zijn. Jezus toont zich de **dienende en lijdende Christus**, zoals door de profeten aangegeven.

Om je in dienst te kunnen stellen van anderen zijn **betrokkenheid, bewogenheid, hulp, inzet en doorzettingsvermogen** nodig. Jezus toont deze kwaliteiten en is in staat zichzelf te geven, te lijden en te sterven voor mensen.

Men kan uit volgende passages uit de evangeliën kiezen:

Geen erkenning in Nazaret (Lucas 4: 14-30). Jezus zegt dat met zijn optreden de woorden uit Jesaja 61: 1-2 in vervulling zijn gegaan. Hij geeft aan wie hij is, wie hem gezonden heeft en wat zijn taak is. Jezus stelt zich voor als diegene die de verwachtingen van de profeten waarmaakt en in hun geest handelt (zalving, dienen en lijden). Hij ondervindt dat een profeet geen waardering in zijn eigen stad krijgt.

Enkele **'Ik ben - woorden'** van Jezus, bijvoorbeeld: Ik ben het **brood van het leven** (Johannes 6: 25-59), Ik ben het **licht van de wereld** (Johannes 8: 12-20); Ik ben de **opstanding en het leven** (Johannes 11); Ik ben de **ware wijnstok** (Johannes 15: 1-17). Tracht deze beelden zo concreet mogelijk voor te stellen. Jezus toont wie hij is en wat zijn en onze taak is. In 'Ik ben de ware wijnstok' leert Jezus ons dat liefde de eerste vrucht van geloof (4.5.) en onze verbondenheid met hem is.

Niet heersen, maar dienen (Matteüs 20: 20-28). Jezus legt ook hier de nadruk op de taak van de Mensenzoon, die niet gekomen is om zich te laten dienen, maar om zelf te dienen en zijn leven te geven in ruil voor dat van vele anderen.

In de gelijkenis van **de pachters** (Matteüs 21: 33-46) verwijst Jezus naar Jesaja 5: 1-2 en plaatst zich als zoon in de lijn van de profeten. De lijdende knecht is tevens de onmisbare

hoeksteen. De beelden van het koninkrijk, de wijngaard en het vrucht dragen (ook Johannes 15) komen in deze gelijkenis terug aan bod.

Samenvattend hebben de leerlingen Jezus leren herkennen als **Lam van God, profeet, Messias, Christus, zoon van God, Mensenzoon en hoeksteen**. Ze hebben ingezien dat je Jezus kunt vertrouwen en **op hem bouwen**. Jezus was tot dienen en lijden in staat door zijn **liefde** voor de Vader en de mensen.

Het beeld van liefde is verrijkt met: helpen, zich inzetten voor anderen, ervoor gaan en volhouden.

Bijbel

Bijbelse leefwereld: synagoge, gelijkenissen, wijngaard.

Geen erkenning in Nazaret: Lucas 4: 14-30.

'Ik ben - woorden': Johannes 6: 25-59; 8: 12-20; 11; 15: 1-17.

Niet heersen maar dienen: Matteüs 20: 20-28.

De slechte pachters: Matteüs 21: 33-46.

Suggesties:

Leef- en belevingswereld van de leerlingen:

- situaties en ervaringen van betrokken, bewogen en bekommerd zijn, of van anderen die dat voor jou zijn;
- situaties en ervaringen van zelf helpen, zich inzetten voor anderen en ervoor gaan of anderen die dat voor jou doen. De leerlingen zien daarbij in dat helpen en zich inzetten voor anderen belangrijk zijn;
- in hoeverre kost het moeite en inzet om anderen te helpen? In welke mate moet je het belang van anderen laten voorgaan op je eigen belang?
- een collage maken over de 'Ik ben - woorden';
- situaties en ervaringen van heersen en dienen herkennen;
- een stukje stof met druivenrankmotieven bedrukken en verwerken tot bijvoorbeeld een wandlapje of een kussentje;
- in de gelijkenis over de pachters wordt er gesproken over de hoeksteen. De leerlingen uitleggen wat er met deze vergelijking wordt bedoeld en hiervan een tekening laten maken;
- situaties en ervaringen over hoe je anderen kunt helpen, je je voor hen kunt inzetten en kunt volhouden.

3.3. Wat ik over Jezus zeg (week 7).

Toelichting

Liefde is ... Jezus is ... Dit wordt bij deze afsluitende week verder ingevuld. De leerlingen hebben een ruimer beeld van Jezus gekregen. Ze hebben inzicht gekregen in Jezus' woorden en handelingen. **Zonde, vergeving, genade, dienen en lijden zijn door Jezus onlosmakelijk met elkaar verbonden.**

Samen met mensen in de evangeliën kunnen de leerlingen 'erkenning geven' aan Jezus' identiteit en hem waarderen. Zijn dienen en lijden in de lijn van de profeten vallen daarbij op. Jezus handelt uit **liefde** voor God en mensen. **Liefde** is voor Jezus de grote drijfveer. Hij laat het verband zien tussen liefde, leven, lijden en dienen. Hij geeft liefde handen en voeten. Dit wordt nogmaals duidelijk in het verhaal van **de Emmaüsgangers** (Lucas 24: 13-35). Jezus heeft **aandacht** voor hen en **zoekt hen op** in hun teleurstelling. Zij hadden Jezus voor een **groot profeet** gehouden en hadden verwacht dat hij Israël zou **bevrijden** ... Jezus spoort

hen aan om te geloven **wat de profeten allemaal hebben gezegd** en hij legt uit wat over hem in de Schrift staat, vanaf **Mozes tot en met de profeten**.

Anderen erkennen in hun waarde en identiteit betekent hen liefde bewijzen en bereid zijn hiervoor te dienen en te lijden. Er kan vorm en inhoud worden gegeven aan het **omgaan met liefde: liefde kunnen geven en ontvangen, omgaan met zwakkeren, het belang van anderen erkennen, gehoorzamen, aandacht en tijd geven, zich inzetten ...**

Bij het vorm en inhoud geven aan liefde wordt ook gedacht aan de lessen uit de vorige leerjaren en aan de attitudes die de leerlingen hebben verworven (zie bijlage 2).

Iedereen wordt uitgenodigd om Jezus te erkennen en te beseffen wie hij is. **De leerlingen worden gemotiveerd om hierover na te denken**. Wat betekent Jezus voor hen? Wat betekent 'christen-zijn' voor hen? Is het voor hen een leefwijze, een uitdaging of een opgave? Een uitdaging om **actief mee te bouwen aan het koninkrijk**? Het koninkrijk waarvan Jezus de grote inspirator is. **Hij heeft een voorbeeld gegeven van hoe er met liefde aan het koninkrijk kan worden gebouwd. Liefde is uiterst belangrijk maar ook geloof en hoop** (periode 6.1 en 6.2) **spelen een grote rol. Geloof, hoop en liefde zijn drie pijlers van het koninkrijk van God.**

Bijbel

De Emmaüsgangers: Lucas 24: 13-35.

Suggesties

Leef- en belevingswereld van de leerlingen:

- situaties en ervaringen van liefde geven en liefde ontvangen. Het opbouwende karakter van liefde en het vernielende karakter van het gebrek eraan aantonen;
- het verschil bespreken tussen liefde en verliefdheid (Valentijnsdag valt in deze periode);
- hoe kan Jezus mensen inspireren om te bouwen met liefde?
- de leerlingen uitnodigen om zelf hun visie op Jezus weer te geven of om een geloofsbelijdenis te schrijven;
- concrete situaties zoeken waarin de leerlingen met liefde kunnen meebouwen aan het koninkrijk;
- de geschiedenis en de betekenis toelichten van het Hugenotenkruis, waarin geloof, hoop en liefde worden gesymboliseerd.

4. Suggesties expressievormen 6.3

Thema-expressie:

- een diamant heeft verschillende slijpvlakken maar vormt toch één geheel. Zo kan men de vele facetten van Gods liefde door Jezus' handelen, woorden en daden concreet voorstellen;
- de verschillende facetten (elementen) van liefde kunnen zo eveneens worden uitgebeeld;
- de personen schetsen die in de besproken bijbelgedeeltes Jezus erkenning geven. In een tekstballon kunnen hun woorden worden weergegeven. De leerlingen kunnen zichzelf er ook bij tekenen;
- iemand interviewen over de wijze waarop hij of zij omgaat met geloven of 'christen-zijn'.

Bijlage 1

Hoe hebben de leerlingen Jezus leren kennen?

Eerste leerjaar

- 1.2. Jezus heeft voor iedereen een plek, een thuis.
- 1.3. Jezus geeft impulsen tot een nieuw leven en toont zorg voor mensen.
- 1.4. Jezus vertelt gelijkenissen, vergeeft en biedt nieuwe kansen aan.
- 1.5. Jezus viert samen met zijn vrienden.

Tweede leerjaar

- 2.1. Jezus vindt vrienden belangrijk. Hij deelt in hun zorgen en hun verdriet.
- 2.2. Jezus aanvaardt iedereen, ook degenen die worden uitgesloten.
- 2.3. Jezus leert wie je naaste is.
- 2.4. Jezus biedt rust, veiligheid en bescherming aan.

Derde leerjaar

- 3.2. Jezus bied uitzicht op de toekomst.
- 3.4. Jezus stimuleert leven, hij kent zelf ook teleurstelling en vergeeft.
- 3.5. Jezus biedt vergeving aan.

Vierde leerjaar

- 4.2. Jezus hoort bij het verbondsvolk.
- 4.4. Jezus is gedreven om zijn opdracht waar te maken.
- 4.5. Jezus is leraar en maakt mensen vrij.

Vijfde leerjaar:

- 5.2. Jezus is de zoon van David, de gezalfde koning.
- 5.4. Jezus is de koning van het koninkrijk en onderwijst op de berg (leraar).
- 5.5. Jezus schenkt genade.

Bijlage 2

Herkennen van aspecten van liefde. Omgaan met aspecten van liefde.

Eerste leerjaar

- 1.2. Openstaan voor anderen. Welkom zijn.
- 1.3. Bescherming en geborgenheid aanbieden.
- 1.4. Zorgen voor elkaar, elkaar vergeven.
- 1.5. De vreugde van het samen vieren en eten.

Tweede leerjaar

- 2.1. Omgaan met je vrienden.
- 2.2. Opkomen voor anderen, bescherming geven en respect hebben voor anderen.
- 2.3. Anderen aanvaarden en liefdevolle aandacht geven.
- 2.4. Zich bij God beschermd en veilig voelen.
- 2.5. God roept op tot samenwerken waarbij iedereen meetelt en elke bijdrage belangrijk is.

Derde leerjaar

- 3.2. De zorg en verbondenheid van God en mensen.
- 3.3. Anderen leren aanvaarden.
- 3.4. Er voor anderen zijn, het goede voor anderen willen doen en leren vergeven.
- 3.5. Het ervaren en verwerken van vergeving, geduld hebben met anderen en nieuwe kansen leren geven.

Vierde leerjaar

- 4.1. Respect hebben en open staan voor anderen.
- 4.2. Bescherming, hulp en begeleiding geven aan anderen.
- 4.3. Leren samenleven.
- 4.4. God bewijst liefde en biedt vertrouwen aan; mensen staan er niet alleen voor.
- 4.5. Wat kan ik doen voor anderen? Hoe kan ik mij inzetten voor anderen?

Vijfde leerjaar

- 5.1. God en anderen waardevol vinden. Bereid zijn om te luisteren.
- 5.2., 5.3. en 5.4. Respect hebben, liefde geven, anderen dienen en verdraagzaam handelen.
- 5.5. Genade van anderen ervaren en zelf bewijzen.

Zesde leerjaar

- 6.1. Omgaan met nederigheid.
- 6.2. Samenwerken met anderen aan het koninkrijk.

Periode 6.4
Zich samen inzetten
kerk / gemeente

Periode 6.4

Zich samen inzetten

kerk / gemeente

1. Leerplandoelen 6.4

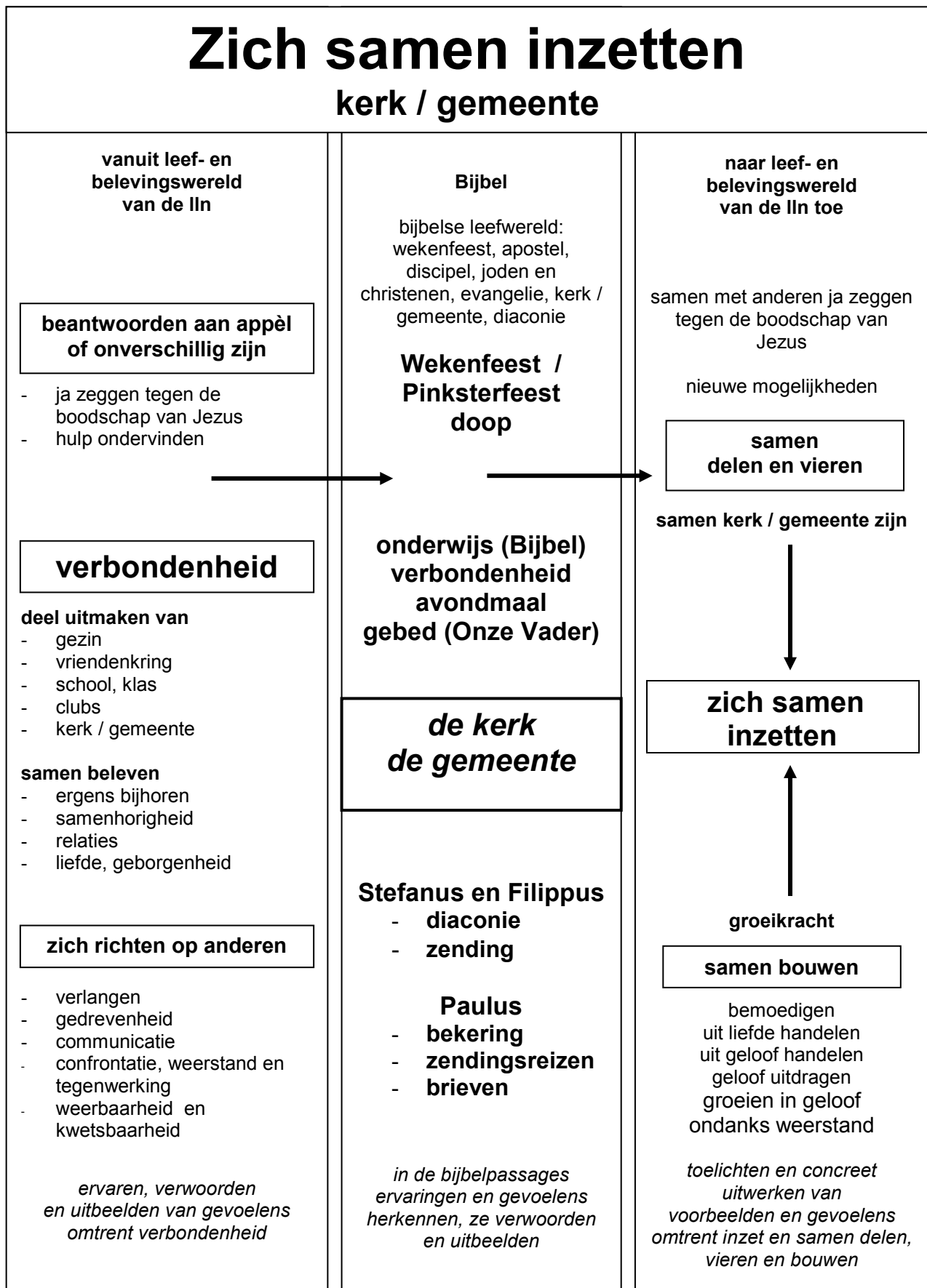
- 1.1. *De leerlingen lichten toe dat 'ja zeggen' tegen de boodschap van Jezus en hierbij hulp ondervinden nodig zijn om te kunnen beantwoorden aan Gods appèl.*
- 1.2. *De leerlingen geven voorbeelden van verbondenheid en verwoorden hoe zij deze ervaren.*
- 1.3. *De leerlingen geven weer dat verbondenheid kan groeien door samen iets te beleven.*
- 1.4. *De leerlingen geven elementen van verbondenheid weer.*
- 1.5. *De leerlingen begrijpen dat met elkaar verbonden zijn en deel uitmaken van een kerk / gemeente liefde en geborgenheid kunnen geven.*
- 1.6. *De leerlingen lichten het belang toe van zich op anderen te richten en hierbij eventuele weerstand te overwinnen.*
- 1.7. *De leerlingen zien in dat confrontatie en tegenwerking je sterker en weerbaarder kunnen maken en tot groei kunnen leiden.*
- 1.8. *De leerlingen geven voorbeelden van goede en slechte communicatie en geven de gevolgen daarvan weer.*

- 2.1. *De leerlingen geven de betekenis van het joodse Wekenfeest weer.*
- 2.2. *De leerlingen geven de joodse wortels van het christelijk Pinksterfeest weer.*
- 2.3. *De leerlingen zien in dat de heilige Geest de discipelen helpt om te beantwoorden aan het appèl dat Jezus op hen doet.*
- 2.4. *De leerlingen begrijpen dat het beantwoorden aan het appèl op het Pinksterfeest heeft bijgedragen tot de wereldwijde groei van de kerk / gemeente.*
- 2.5. *De leerlingen lichten doop, onderwijs, gemeenschap, avondmaal en gebed toe als belangrijke activiteiten / kenmerken van de kerk / gemeente .*
- 2.6. *De leerlingen begrijpen dat samen kerk / gemeente zijn ook een opdracht van zending en diaconie inhoudt.*
- 2.7. *De leerlingen zien in dat, ondanks tegenwerking, de eerste gemeente groeit.*
- 2.8. *De leerlingen beschrijven dat Paulus tot apostel wordt geroepen en geven zijn bijzonder aandeel in de groei van de kerk / gemeente weer.*
- 2.9. *De leerlingen omschrijven de identiteit (*) van de christelijke kerk / gemeente.*

- 3.1 *De leerlingen tonen zich gemotiveerd om, zo mogelijk in eigen kerk / gemeente, een opdracht te aanvaarden en samen met anderen uit te voeren.*
- 3.2 *De leerlingen tonen zich gemotiveerd om, zo mogelijk in eigen kerk / gemeente, zich samen in te zetten om te delen en te vieren.*
- 3.3 *De leerlingen zoeken mogelijkheden om anderen te bemoedigen.*
- 3.4 *De leerlingen zijn er zich van bewust dat handelen met geloof en liefde bijdragen tot de groei van de kerk / gemeente.*

() de invulling van identiteit wordt in de inleiding (pagina 5) van het zesde leerjaar toegelicht*

2. Schema 6.4

3. Invulling 6.4

Toelichting

In voorgaande periodes is er gewerkt rond de thema's 'Bouwen in geloof' (6.1) en 'Bouwen met hoop (6.2) en liefde' (6.3). In deze periode loopt het **'met elkaar verbonden zijn in geloof en liefde'** als een rode draad door het thema.

In de eerste week wordt **'Wekenfeest / Pinksterfeest'** behandeld. De heilige Geest geeft de discipelen de mogelijkheid om hun opdracht uit te voeren. Mensen veranderen en er ontstaan nieuwe mogelijkheden en een nieuwe beweging (actie, handeling).

Vurig en gedreven (vgl. 4.4) vertellen de apostelen de boodschap van Jezus verder. Men kan kiezen: ofwel **beantwoorden aan het appèl** en **de boodschap aannemen** ofwel **onverschillig blijven**. Velen komen tot geloof, laten zich dopen en vormen met elkaar de **kerk / gemeente**.

Voor een aantal leerlingen is het niet vanzelfsprekend om op zondag naar een kerk / gemeente te gaan. Bij 'samen kerk / gemeente zijn' kan dan de nadruk worden gelegd op het 'samen Jezus volgen' en behoren tot de grote groep gelovigen. Het begrip 'kerk / gemeente' overstijgt immers de plaatselijke gemeente.

Door samen kerk / gemeente te zijn, samen te delen en te vieren, kan **verbondenheid** met God en medegelovigen groeien. Deze verbondenheid wordt beleefd door het samen bestuderen van de Bijbel (onderwijs), voor elkaar te zorgen, samen avondmaal te vieren en samen te bidden en te zingen (Handelingen 2: 42).

De leerlingen zijn reeds vertrouwd met het begrip 'verbondenheid'. De regenboog is immers een teken van het verbond dat God mensen aanbiedt (1.1), God sluit een verbond met Abraham en blijft trouw aan dit verbond (3de leerjaar) en Israël is het verbondsvolk (4de, 5de en 6de leerjaar).

Zich op anderen richten, anderen dienen (o.a. 5.3) is ook een facet van verbondenheid en uit zich in **diaconie en zending**. In deze context worden de verhalen van Stefanus en Filippus behandeld (week 4). Er is confrontatie en tegenwerking maar de groeikracht van de kerk / gemeente blijft.

Met de hulp van de heilige Geest en door verbondenheid en gezamenlijke inzet groeit en bloeit de kerk / gemeente (groeikracht) en ontwikkelt ze haar identiteit. De leerlingen kunnen de eigenheid van de kerk / gemeente weergeven.

In de laatste weken wordt een beeld geschetst van het leven en **zendingswerk van de apostel Paulus**. Zijn leven en handelen staan in het teken van **geloof** in het evangelie en **liefde voor God / Jezus** en van **liefdেvolle inzet voor medemensen, ook uit andere volkeren**. Al de zendingsverhalen kunnen niet worden behandeld, er dient een keuze te worden gemaakt. De periode wordt afgesloten met Paulus als briefschrijver. Ter illustratie kan het hoofdstuk van de liefde (1 Korintiërs 13) worden behandeld.

'Zich samen inzetten en kerk / gemeente' zijn de thema's van deze periode. De leerlingen krijgen een idee van het begin van de kerk / gemeente en haar eigenheid maar worden ook uitgenodigd om zich samen met anderen in te zetten / te handelen. Zo kunnen ze op persoonlijke wijze Jezus' appèl beantwoorden en er invulling aan geven.

3.1. Beantwoorden aan de boodschap / het appèl (week 1)

Toelichting

Zeven weken na het Pesachfeest vieren joden het **Wekenfeest of Pinksterfeest**. Het is een oogstfeest waarbij de eerste opbrengst van de oogst aan God wordt geofferd. Het boek Ruth wordt in tempel en synagoge voorgelezen. Het Wekenfeest behoort samen met het Loofhuttenfeest en het Pesachfeest tot de drie pelgrimsfeesten (Deuteronomium 16).

Pinksteren betekent voor christenen ook het vieren van de komst van **de heilige Geest**. De heilige Geest is door Jezus beloofd en helpt de discipelen om te beantwoorden aan hun roeping of appèl. De heilige Geest raakt mensen aan waardoor ze kunnen veranderen.

Mensen gaan met kracht en geestdrift aan het werk (periode 4.4). Petrus' toespraak wordt in vele talen verstaan en grijpt velen aan. Mensen bekeren zich, **laten zich dopen, beantwoorden het appèl dat op hen wordt gedaan en zeggen ja tegen de boodschap van Jezus**. Niet iedereen reageert positief, er zijn er ook die **onverschillig** blijven. Onverschilligheid en ongeïnteresseerdheid doen denken aan de gelijkenis van de zaaier. Jezus vertelt over het zaad dat op de weg en op de rotsen valt en geen vrucht draagt (periode 4.5).

Nieuwe kansen en mogelijkheden bieden zich aan voor mensen die **de boodschap van Jezus aanvaarden**. Men kan ontdekken dat men er niet alleen voor staat, maar deel uitmaakt van een grote groep medegelovigen, christenen, vrienden, broers en zussen.

Samen met anderen ja zeggen tegen de boodschap van Jezus geeft een nieuwe dimensie, een nieuwe invulling aan het leven.

De leerlingen geven **voorbeelden van situaties waarin een appèl op hen wordt gedaan**. Ze zien daarbij in dat **het belangrijk is dat mensen beantwoorden aan dit appèl**. In periode 6.3 hebben de leerlingen Jezus' waarde en identiteit kunnen ontdekken. Dit kan hen aanmoedigen om **ja te zeggen tegen de boodschap van Jezus** of tegen het appèl dat op hen wordt gedaan. Kiezen voor Jezus moet hun eigen doordachte beslissing zijn. De leerlingen mogen erop worden gewezen welke consequenties deze beslissing heeft en wat 'christen zijn' inhoudt. Verder mogen de leerlingen weten dat ze **hulp van de heilige Geest mogen verwachten** om te kunnen beantwoorden aan het appèl dat op hen wordt gedaan.

Bijbel

Bijbelse leefwereld: Wekenfeest, Pinksterfeest, Pesachfeest, Pelgrimsfeest, discipel /apostel, evangelie, christenen, bijbelboek Handelingen, dopen.

Jezus vertelt over het werk van de heilige Geest: Johannes 16: 4b-15.

Pinksteren, de komst van de heilige Geest: Handelingen 2.

Dopen: Handelingen 2.

Suggesties:

Leef- en belevingswereld van de leerlingen:

- *overeenkomsten en verschillen aangeven tussen het joodse en het christelijke Pinksterfeest;*
- *situaties en het ervaren van beantwoorden aan een appèl;*
- *situaties en het ervaren van hulp ontvangen bij het uitvoeren van een opdracht;*
- *het verband weergeven tussen Petrus' opdracht (Johannes 21) en zijn handelen bij het Pinksterfeest;*
- *voorbeelden bespreken van mensen die beantwoorden aan het appèl dat Jezus op hen doet;*
- *hoe wordt het Pinksterfeest in de kerk / gemeente gevierd?*
- *hoe wordt dopen in de kerk / gemeente bediend en beleefd?*
- *de betekenis van de waterdoop uitleggen (volwassen- en kinderdoop);*
- *voorbeelden bespreken van nieuwe mogelijkheden die door christenen worden ervaren;*
- *in welke mate leven mensen anders wegens hun christen zijn?*
- *voorbeelden zoeken van opdrachten die de leerlingen samen met anderen kunnen uitvoeren.*

3.2. De identiteit van de kerk / gemeente (week 2-4)

Toelichting

Voor het kind in het zesde leerjaar is het belangrijk om **deel uit te maken van** verschillende groepen. Zo kan het verbonden zijn met gezin, familie, vrienden, kerk / gemeente, sportclub

enz. **Voor een positieve ontwikkeling van de persoonlijkheid van het kind zijn het besef ergens bij te horen en warmte, liefde en saamhorigheid te ervaren enorm belangrijk.** Het samen beleven van gemeenschappelijke interesses is een verrijking.

Hoe wordt het deel uitmaken van een kerk / gemeente door de leerlingen ervaren? Welke activiteiten zijn er, welke specifiek voor hun leeftijd? Weten de leerlingen zich verbonden met anderen? Wat verbindt hen met anderen? Welke elementen van **'samen vieren en samen delen'** worden in het gemeentelieven gevonden?

De eerste christenen beleven **verbondenheid en saamhorigheid** in de opbouw van hun kerk / gemeente. Het zich **samen inzetten, samen delen en vieren** zijn kenmerken van de **identiteit van de kerk / gemeente**. In Handelingen 2: 42 wordt de kern beschreven van de activiteiten van de gemeente:

- **vasthouden aan de leer van de apostelen** of het doorgeven, uitleggen en onderwijzen van Mozes, de Profeten en het evangelie. In de lessen wordt kort aandacht geschonken aan het ontstaan van de Bijbel, de verschillende bijbelboeken, de geschiedenis van de Bijbel en het gebruik ervan;
- **de gemeenschap met elkaar. Verbondenheid** werd reeds eerder beschreven. Verschillende aspecten van verbondenheid komen aan bod: contact met elkaar, aandacht voor elkaar, betrokken zijn bij elkaar, delen met elkaar, gezamenlijke interesses, ...;
- **het breken van het brood**. Er wordt ingegaan op de instelling en de betekenis van het samen vieren van het **avondmaal** (het breken van het brood en het drinken van de wijn). Het avondmaal is een teken van **de verbondenheid** tussen God en mensen. Jezus sluit dit verbond uit liefde voor mensen. Ook de voetwassing kan worden behandeld: Jezus leert zijn discipelen dienstbaarheid, nederigheid en naastenliefde. De link naar het Paasfeest kan hier worden gelegd;
- **het zeggen van de gebeden**. Bidden is spreken, communiceren met God. Voor de leerlingen is bidden niet altijd zo vanzelfsprekend. Allerlei vragen komen bij hen op. Wat moet ik zeggen? Hoe moet ik bidden? Waar en wanneer moet ik bidden? In een open gesprek kan worden gewezen op de kracht, de noodzaak en de volharding van het gebed. Het 'Onze Vader' is uitermate geschikt om het onderwerp gebed te behandelen.

Deze vier activiteiten / onderwerpen kunnen verder worden uitgediept wanneer ze in verhalen die tijdens de volgende weken worden behandeld, aan bod komen.

Bijbel

Bijbelse leefwereld: kerk / gemeente, verbondenheid, Bijbel, avondmaal.

Het leven van de eerste christenen: Handelingen 2: 42-47; 4: 32-37.

Het paasmaal en het avondmaal: Matteüs 26: 17-30; 1 Korintiërs 11: 17-34.

Jezus wast de voeten van zijn leerlingen: Johannes 13.

Gebed: Onze Vader: Matteüs 6: 5-15.

Suggesties

Leef- en belevingswereld van de leerlingen:

- met welke mensen en groepen weten de leerlingen zich verbonden? Hoe voelen ze zich verbonden?
- situaties en ervaringen van deel uitmaken van verschillende groepen;
- in welke mate is het belangrijk om je in te spannen om de relatie met je ouders, vrienden en familie te onderhouden? In hoeverre moet je daar moeite voor doen of gaat dat vanzelf?
- verschillende aspecten van verbondenheid weergeven;
- situaties en ervaringen van verbondenheid die groeit door samen iets te doen;
- aangeven waarom bijbellezen en bijbelstudie belangrijk zijn. Denk in dit verband ook aan bijbelstudiegroepen. Hoe ga je hier als twaalfjarige mee om?

- de Bijbel 'het meest gelezen en vertaalde boek'. Het belang en voorbeelden van bijbelvertalingen aan de orde stellen;
- situaties en ervaringen van verbondenheid en je samen inzetten in je kerk / gemeente;
- hoe worden samen delen en vieren door de leerlingen in hun kerk / gemeente ervaren?
- de bijbeltekst bespreken: 'Waar twee of meer mensen in mijn naam bij elkaar zijn...'. (Matteüs 18: 20);
- hoe wordt het avondmaal in de kerk / gemeente gevierd?
- enkele schilderijen vergelijken en bespreken waarop het avondmaal wordt afgebeeld, b.v. Dirk Bouts en Leonardo Da Vinci;
- een gebed maken of bespreken met aandacht voor diverse aspecten van gebed. Ook bidden voor anderen is zinvol en belangrijk;
- concrete situaties zoeken van zich samen inzetten, vieren, delen en samen bouwen.

3.3. Diaconie en zending (week 5)

Toelichting

Liefde voor God en medemensen dient concreet gestalte te krijgen. De opdracht van Jezus dient in praktijk te worden gebracht. Verbondenheid wordt sterk ervaren en beleefd in de eerste kerk / gemeente, **diaconie** (elkaar dienen, zorg voor armen) neemt een belangrijke plaats in. De omgang met elkaar is **liefdevol, bemoedigend en ondersteunend**. Men brengt offers voor elkaar. Er wordt uit **liefde en geloof** gehandeld. Door zo met elkaar om te gaan, ontstaat een nieuwe manier van samenleven. Voor iedereen is er voldoende, niemand lijdt gebrek. Men is gericht op God en anderen en niet enkel op macht en eigen bezit. Ook in de huidige samenleving komen de leerlingen in aanraking met zowel dienende inzet als met hebzucht en egoïsme.

De opdracht om geloof uit te dragen, om mensen deelgenoot te maken, wordt door de kerk / gemeente als een belangrijke taak ervaren. Zo wordt **Stefanus**, een man met een groot geloof en vol van de heilige Geest, gekozen als helper. Hij getuigt energiek. Hij stuit echter op **confrontatie en tegenwerking** en wordt gevangen genomen en gedood.

Ook over **Filippus**, eveneens als helper gekozen, staat in de Bijbel een **zendingsverhaal**. God leidt hem naar de weg van Jeruzalem naar Gaza waar hij een Nubiër ontmoet. Filippus legt hem een tekst van de profeet Jesaja uit en verkondigt het goede nieuws over Jezus. Daarop wil de vreemdeling wil worden gedoopt. De Bijbel vertelt dat 'het hem nu blij te moede is' op zijn terugreis.

Jezus' volgelingen worden steeds feller vervolgd. Er worden er gevangen genomen, anderen vluchten uit Jeruzalem. De vervolging resulteert in een **opmerkelijke groei**. Daardoor ontstaan er nieuwe kerken / gemeentes, b.v. in Caesarea, Joppe, Lydda en zelfs in Damascus. **Ondanks tegenwerking en kwetsbaarheid is er weerbaarheid, wil en inzet om samen verder te bouwen.**

Bijbel

Bijbelse leefwereld: samen delen, diaconie, zending, de eerste christenen waren joden.

Het gemeenschapsleven: Handelingen 4: 32-37.

Zendingsverhalen: Handelingen 6, 7 en 8.

Suggesties

Leef- en belevingswereld van de leerlingen:

- *diaconie en zending in de kerk / gemeente. Hoe zijn diaconie en zending georganiseerd? Wat is de taak van een diaken en van een zendeling? Waarvoor worden collectegelden en giften gebruikt?*

- waaraan kan volgens de leerlingen het collectegeld best worden besteed? Een actieplan bedenken;
- een affiche maken voor een goed doel;
- aspecten weergeven van een liefdevolle samenleving waar men zich voor elkaar inzet en van een egoïstische en hebzuchtige samenleving;
- om zijn geloof wordt Stefanus gedood. Voorbeelden bespreken van christenen die om hun geloof worden gemarteld of gedood. De werking en het doel van Amnesty International, Open Doors, ... kan aan de orde komen;
- situaties en ervaringen van zich op anderen richten en daarbij weerstand ondervinden;
- situaties en ervaringen van sterker en weerbaarder uit een confrontatie komen;
- voorbeelden van mensen die zich voor anderen inzetten. Wat drijft hen?
- een zendingsverhaal vertellen en bespreken;
- diaconie in Handeling vergelijken met de boodschap van de profeten (bijvoorbeeld Amos).

3.4. Paulus (week 6-7)

Toelichting

De leerlingen worden aangemoedigd om wat voor hen kostbare ideeën / gedachten zijn op te sommen. Hoe kunnen deze worden overgebracht? Ongetwijfeld kennen de leerlingen **voorbeelden van goede en slechte communicatie** en kunnen ze **het belang van goede communicatie** hieruit afleiden.

Er dienen keuzes te worden gemaakt uit de bijbelpassages met betrekking tot Paulus' zendingsreizen die in een tweetal weken worden behandeld. De leerplandoelen leggen de nadruk op **Paulus' aandeel in de groei van de gemeente en op de communicatie met zijn toehoorders en in zijn brieven.**

De bekering en de roeping van Paulus. Profeten werden door God geroepen (6.2), zo doet ook **Jezus een appèl op Paulus die hieraan beantwoordt.** Hij is niet meer blind, maar wordt vervuld met de heilige Geest en laat zich **dopen. Vol verlangen en zeer gedreven** stort hij zich op zijn taak als apostel (Romeinen 1: 1-7). Hij handelt **uit geloof en liefde** voor God en mensen.

Tijdens zijn **zendingsreizen** ondervindt Paulus **weerstand, tegenwerking** en leert wat het betekent **kwetsbaar** te zijn. Hij ervaart hulp van de heilige Geest, groeit in geloof en weet mensen te inspireren om **zich in te zetten** en om **samen aan de kerk / gemeente te bouwen. Communicatie** is daarbij essentieel: Paulus brengt de boodschap van Jezus temidden van de Joodse, Griekse en Romeinse cultuur en godsdienst. Hij laat de **christelijke identiteit** duidelijk uitkomen. Verschillende godsdiensten en culturen komen verder in 6.5 aan bod.

Paulus wil met de jonge gemeentes, de kerk in opbouw, contact houden. Ook hierbij is een goede **communicatie** essentieel. Hij schrijft brieven om vragen te beantwoorden, uitleg te geven en om **te bemoedigen, terecht te wijzen en te onderwijzen.** Hij weet mensen te activeren en te inspireren. In Romeinen 1: 6, 7 schrijft hij 'U bent ook geroepen om van Jezus Christus te zijn'. De eerste brief van Paulus aan de christenen in Korinte (hoofdstuk 13) wordt besproken; Paulus benadrukt dat **de liefde** de grootste gave is.

Als er nog tijd rest, kan de **brief van Paulus aan Filemon** een waardevolle aanvulling zijn. Paulus bemoedigt zijn vrienden en komt op voor een medegelovige. De verhouding heer / slaaf wordt aan de kaak gesteld. Een nieuwe relatie ontstaat: **als broeders en zusters met elkaar verbonden** zijn door het geloof in Jezus Christus.

Bijbel

Bijbelse leefwereld: apostel, evangelie, kerk / gemeente, vervolgingen.

Een keuze uit:

Saulus vervolgt gelovigen: *Handelingen 8: 1-3.*
 Saulus tot apostel geroepen: *Handelingen 9: 1-31.*
 Paulus' apostelschap: *De brief aan de christenen in Rome 1:1-7.*
 De eerste zendingsreis van Paulus en Barnabas: *Handelingen 13 en 14.*
 De tweede zendingsreis van Paulus: *Handelingen 16, 17, 18 tot vers 23.*
 De derde zendingsreis van Paulus: *Handelingen 19, 20 en 21.*
 De reis van Paulus naar Rome: *Handelingen 27 en 28.*
 De eerste brief aan de christenen in Korinte: *1 Korintiërs 13.*
 (De brief aan Filemon.)

Suggesties

Leef- en belevingswereld van de leerlingen:

- *welke mogelijkheden zijn er om je ideeën, gedachten, wat je belangrijk vindt te delen met anderen?*
- *situaties en ervaringen van goede en slechte communicatie;*
- *waarom is communicatie zo belangrijk? Verschillen bespreken tussen vormen van communicatie vroeger en nu;*
- *welke roepingsverhalen kennen de leerlingen? Enkele ervan bespreken;*
- *vergelijk Paulus' leven voordat en nadat Jezus hem roept;*
- *de gemeente in Antiochië zendt Paulus uit. Kennen de leerlingen mensen die (met liefde en geloof) hun geloof uitdragen in andere landen? Wat is de taak van de kerk / gemeente daarbij?*
- *hoe gaat Paulus te werk als hij in een stad aankomt?*
- *enkele overeenkomsten en verschillen tussen joden en christenen bespreken (zie verder periode 6.5);*
- *een collage maken over Paulus' apostelschap;*
- *reizen van Paulus op een landkaart aanduiden;*
- *enkele aspecten van de Griekse en Romeinse cultuur en religie bespreken;*
- *een groot rood hart maken en hierop eigenschappen van liefde (uit 1 Korintiërs 13) schrijven;*
- *welke eigenschappen van liefdevol handelen (uit 1 Korintiërs 13) worden in de 'Barmhartige Samaritaan' (Lucas 10: 25-37) herkend?*
- *De leerlingen zoeken naar concrete mogelijkheden hoe ze:*
 - *anderen kunnen bemoedigen en ondersteunen;*
 - *liefde en geloof kunnen uiten;*
 - *kunnen meebouwen aan de groei van de kerk / gemeente.*

4. Suggesties expressievormen 6.4

Thema-expressie:

- *de titel 'Handelingen' geeft daden, handeling, actie weer. Past de titel bij de inhoud? Welke daden lezen we in het boek Handelingen? De leerlingen geven in een opstel of een tekening een overzicht van de opvallendste handelingen en hun mening daarbij weer;*
- *de werking van de (eigen) kerk / gemeente weergeven (effectief of hoe die zou kunnen zijn);*
- *op een groot vel papier de omtrek van het lichaam van de leerlingen tekenen. Op lichaamsdelen (hand, voet, ...) taken die in de kerk / gemeente worden gedaan, aanduiden (zie lied Elly en Rikkert). We hebben elkaar nodig en zijn met elkaar verbonden;*
- *een overzicht maken van communicatie in Handelingen: wat wordt er in de besproken bijbelgedeelten gecommuniceerd? Hoe gebeurt dat? Waaraan wordt aandacht*

geschonken? Kunnen de leerlingen hieruit conclusies trekken met betrekking tot communicatie?

Periode 6.5
Bouwen aan een hoopvolle toekomst
Alles wordt nieuw

Periode 6.5

Bouwen aan een hoopvolle toekomst

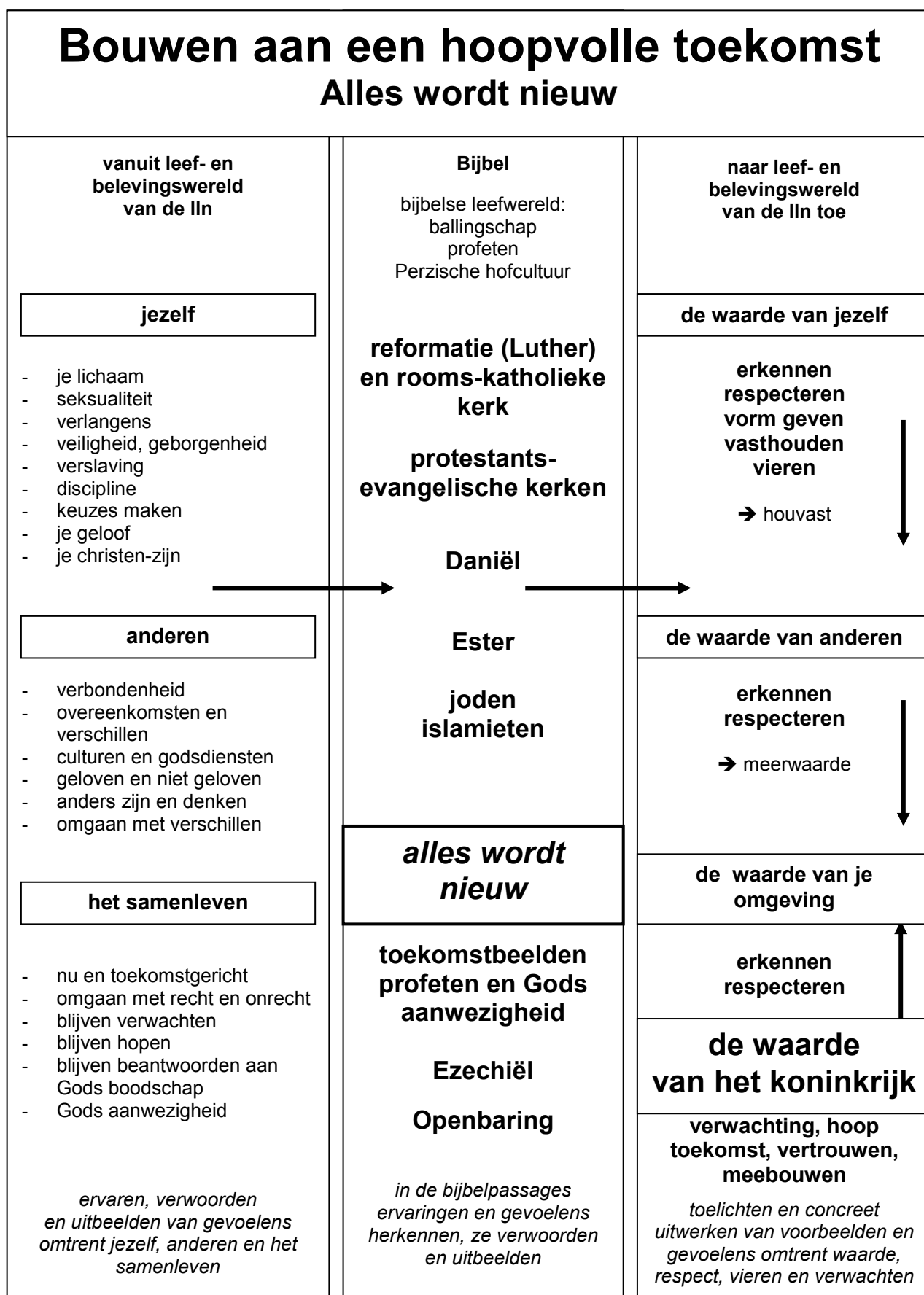
Alles wordt nieuw

1. Leerplandoelen 6.5

- 1.1. *De leerlingen vatten samen wat ze over hun waardevol-zijn hebben geleerd.*
- 1.2. *De leerlingen erkennen hun leven als een geschenk van God en zien in dat ze op verantwoorde wijze met hun leven kunnen en dienen om te gaan.*
- 1.3. *De leerlingen zien in dat juiste keuzes maken en zich eraan houden helpen om de verschillende aspecten van hun leven (lichaam, verlangens, seksualiteit, geloof, christen-zijn,...) te verzorgen en verder te ontwikkelen.*
- 1.4. *De leerlingen verwoorden ervaringen van hoe ze met overeenkomsten en verschillen met anderen omgaan.*
- 1.5. *De leerlingen beschrijven hoe belangrijk het is om te verwachten, te blijven hopen en gevolg te geven aan Gods boodschap.*
- 1.6. *De leerlingen beseffen dat ze mogen meebouwen aan het koninkrijk van God waar zijn aanwezigheid alles nieuw maakt.*
- 2.1. *De leerlingen beschrijven de reformatie en het specifieke van het protestantisme aan de hand van leven en werk van Maarten Luther.*
- 2.2. *De leerlingen zijn zich bewust van de diversiteit van de protestants-evangelische kerken/gemeenten.*
- 2.3. *De leerlingen herkennen enkele overeenkomsten en verschillen tussen rooms-katholieken en protestanten.*
- 2.4. *De leerlingen herkennen in de verhalen van Daniël en / of Ester het omgaan met de eigenwaarde en die van anderen en het omgaan met culturele en godsdienstige verschillen.*
- 2.5. *De leerlingen sommen enkele kenmerken van jodendom en islam en de beleving ervan op.*
- 2.6. *De leerlingen beschrijven 'overgangsgebruiken' bij andere levensbeschouwingen.*
- 2.7. *De leerlingen onderscheiden het thema 'een hoopvolle toekomstverwachting' (God maakt alles nieuw) in de boeken van de profeten en Openbaring.*
- 3.1. *De leerlingen zien in dat het erkennen van hun eigenwaarde hen kan motiveren om voor zichzelf te zorgen.*
- 3.2. *De leerlingen zien in dat het respecteren en verder ontwikkelen van hun eigenwaarde houvast en reden tot vieren (*) geeft.*
- 3.3. *De leerlingen tonen zich gemotiveerd om anderen in hun waarde te erkennen en te respecteren.*
- 3.4. *De leerlingen tonen respect voor andere levensbeschouwingen, onderscheiden het unieke van het christelijk geloof en houden de eigen christelijke identiteit hoog.*
- 3.5. *De leerlingen tonen zich gemotiveerd om de waarde van hun omgeving te erkennen en te respecteren.*
- 3.6. *De leerlingen onderscheiden als belangrijk element van de christelijke identiteit: vol vertrouwen blijven verwachten, hopen op het koninkrijk van God en er mee aan bouwen.*

(*) vieren: de lessen PGO in het LO worden feestelijk afgerond, het koninkrijk van God en de leerlingen staan hierbij centraal.

2. Schema 6.5

3. Invulling 6.5

Toelichting

Er zijn twee hoofdredenen om het zesde leerjaar feestelijk te beëindigen en de lessen PGO af te ronden (herhalen en verdiepen van kernbegrippen en tot een hoogtepunt komen): **'de hoopvolle verwachting van het koninkrijk van God' en 'het waardevol-zijn van de leerlingen'**.

Er wordt verder gewerkt aan het actief meebouwen. De leerlingen werden reeds uitgenodigd om te bouwen in geloof (6.1 en 6.4), met hoop (6.2), met liefde (6.3 en 6.4) en om dat samen te doen (6.4). Tenslotte wordt in 6.5 de nadruk gelegd op datgene waaraan gebouwd wordt: **een hoopvolle en waardevolle toekomst waarin alles nieuw zal zijn**. Een christen kijkt met verwachting uit naar **de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, het koninkrijk van God** en wil eraan meewerken.

Bij het begin van deze periode staan **de leerlingen** centraal. Zij beëindigen de lagere school en zetten een stapje verder op weg naar volwassenheid. Een reden om de leerlingen in het zonnetje te zetten, **hen te vieren** en hen te laten beseffen hoe **waardevol** en belangrijk zij zijn als schepsels van God. **De waarde van jezelf erkennen, helpt om de waarde van anderen, van je omgeving en het koninkrijk van God te erkennen**. In voorgaande leerjaren werd het waardevol-zijn reeds sterk benadrukt. Hiervan wordt in deze periode dankbaar gebruik gemaakt.

In de eerste weken wordt een indruk gegeven van de **reformatie** en het specifieke van het protestantisme aan de hand van **leven en werk van Maarten Luther**. Enkele overeenkomsten en verschillen met de **rooms-katholieke kerk** worden aangebracht. Tevens wordt de diversiteit van **protestants-evangelische kerken / gemeenten** in Vlaanderen geschetst.

Er wordt uitgegaan van **de identiteit van de leerlingen**, wie ze zijn, waar ze bij horen, hoe waardevol (5de leerjaar) en uniek ze zijn. De leerlingen zien in dat veiligheid en geborgenheid in en bescherming van God (2de, 3de en 4de leerjaar) belangrijk zijn voor hun verdere ontwikkeling en een basis kunnen leggen voor **het erkennen en respecteren van hun eigenwaarde**.

Vervolgens wordt aandacht geschonken aan **anderen, hun waarde en het belang van hen te erkennen en te respecteren**.

Er kan worden uitgegaan van het beeld dat de aarde een huis is met verschillende kamers (periode 1.1, God heeft de aarde bedoeld als een plaats waar het goed is om te wonen). De leerlingen krijgen oog voor mensen in andere leefsituaties. Ze worden geconfronteerd **met andere godsdiensten en culturen, leren deze naar waarde te schatten en zien in dat ze zelf ook door anderen naar waarde geschat mogen worden**. Enkele kenmerken van de **joodse en de islamitische godsdienst** worden beschreven.

Deze elementen komen in de bijbelboeken **Daniël** en **Ester** aan bod. Afhankelijk van de beschikbare tijd kunnen beide boeken of één ervan worden besproken.

Ook wordt aandacht geschonken aan het **erkennen en respecteren van onze omgeving**, de aarde waarop wij leven en wonen. Wordt het huis wel onderhouden? De mensen zijn daar verantwoordelijk voor en moeten hun verantwoordelijkheid opnemen (Genesis 1 en 2).

Toch blijkt doorheen de eeuwen de samenleving niet het veilige thuis te zijn dat het hoort te zijn. God belooft een **veilig thuis** in de toekomst (3.1 en 3.2). Gods verbond met mensen zal worden vervuld. Mensen mogen een veilig thuis vinden in **het koninkrijk van God dat hoop en verwachting voor de toekomst scheidt, een toekomst waarin God aanwezig is**. Hoopvolle toekomstbeelden worden getoond in **de woorden van de profeten en de laatste hoofdstukken van Openbaring**.

Bij het einde van de lessen PGO op de lagere school mogen de leerlingen begrijpen dat het **waardevol is om deel uit te maken van het koninkrijk van God, er actief aan mee te bouwen en vol verlangen en vertrouwen uit te kijken naar de voltooiing ervan**.

3.1. De waarde van jezelf (week 1-3)

Toelichting

Er wordt uitgegaan van **de identiteit en de leefsituatie van de leerlingen**. Ze staan aan het begin van hun tienertijd en worden geconfronteerd met nieuwe uitdagingen, met onzekerheden over **zichzelf** en allerlei vragen zoals: wie ben ik? Hoe ga ik om met mijn gevoelens, mijn verlangens en mijn lichaam? Waar voel ik mij geborgen en veilig, wat is mijn achtergrond (familie, grootouders, ...), waar hoor ik kerkelijk bij? Niet elke leerling heeft een kerkelijke achtergrond. Soms ligt die erg gevoel. Er kan aandacht worden besteed aan de motivatie waarom er voor PGO is gekozen, hoe de leerlingen de lessen hebben ervaren en dat ze de lessen PGO in de middelbare school kunnen voortzetten.

De leerlingen worden zich meer bewust van hun **eigen lichaam**, ze vinden zichzelf misschien niet mooi en schamen zich soms voor hun lichaam. Verliefdheid en ontluikende **seksuele** gevoelens en **verlangens** kunnen leerlingen in verwarring brengen. Het is belangrijk dat leerlingen zich **veilig en geborgen** weten. Hopelijk vinden ze die veiligheid en geborgenheid bij hun ouders, bij familieleden, op school en in hun geloof in God. De leerkracht kan de waarde van de leerlingen bevestigen. Ze kunnen zich ontwikkelen tot jonge mensen die geleerd hebben verantwoordelijk te zijn voor zichzelf, weerbaar te zijn en overwegingen te maken zoals: waar doe ik wel of niet aan mee, wat gaat voor mij te ver, durf ik nee te zeggen (assertief zijn: zie 4de leerjaar)? De leerlingen leren **keuzes maken**, hun eigen grenzen aftasten en worden zich bewust van hun sterke en zwakke punten. De leerkracht kan erop wijzen dat de leerlingen schepsels van God zijn die **hun lichaam van hem hebben gekregen**. Ze dienen dan ook te leren **op verantwoorde wijze met hun lichaam om te gaan**. **Verślavingen** (alcohol, sigaretten, drugs, ...) komen aan de orde. **Discipline** helpt om vol te houden om die dingen te doen die goed voor je zijn.

Invulling geven aan je 'christen-zijn' vraagt keuzes en discipline om door te gaan.

Er wordt een indruk gegeven van de **reformatie** met aandacht voor **Maarten Luther**. Enkele **overeenkomsten en verschillen** met de **rooms-katholieke kerk** worden besproken. Vervolgens wordt een indruk van de diversiteit van de **protestants-evangelische kerken / gemeenten in Vlaanderen** gegeven. Als vanzelfsprekend kunnen leerlingen hun mogelijke kerkelijke achtergrond herkennen.

Hoe graag leerlingen ook naar de lessen PGO komen, toch voelen ze zich vaak 'anders' dan hun klasgenoten. Ze hebben alleen of in kleine groepjes les gekregen en zijn in de school een minderheid geweest.

Het 'anders' zijn en een minderheid zijn, komen in **het bijbelboek Daniël** duidelijk tot uiting. In Daniël 1 vallen Daniël en zijn vrienden op. Ze weigeren het eten en de wijn van de koninklijke tafel. Ze durven voor hun eigenheid uitkomen en kiezen om niet te eten wat niet met de Thora overeenkomt. Ze dwingen respect af. God zegent en beschermt hen. Telkens komen Daniël en zijn vrienden op voor hun eigen identiteit, zij maken hun geloof in God zichtbaar. In hoofdstuk 2 legt Daniël de droom van Nebukadnessar uit, nadat God hem de uitleg gegeven heeft. Hoofdstuk 3 vertelt hoe God de vrienden beschermt en veiligheid biedt in de brandende oven; zelfs de koning respecteert hun God bij het zien hiervan. Ook in de leeuwenkuil, hoofdstuk 6, blijft Daniël trouw aan God bij wie hij veilig is.

De verhalen van Daniël en zijn vrienden leren de leerlingen dat ook zij **waardevol** zijn en hoe ze zichzelf op een positieve manier belangrijk mogen vinden. Ze komen op voor zichzelf, zijn verantwoordelijk voor hun woorden en daden, zien in wie ze zijn en waarvoor ze staan. Ze leren **zichzelf erkennen en respecteren**. God vindt hen bijzonder en waardevol. Ze zien in dat er veiligheid en geborgenheid bij God is en dat **geloof in God een houvast** biedt, niet alleen in de tienertijd maar ook in het verdere leven.

In dit kader past het ook om de leerlingen te **vieren**, hen in het zonnetje te zetten. Dit kan eventueel in de laatste schoolweken gebeuren.

Bijbel

Bijbelse leefwereld: het leven van de Israëlieten tijdens de ballingschap

Daniël

Suggesties

Leef- en belevingswereld van de leerlingen:

- *de leerkracht helpt de leerlingen om zich als waardevol te omschrijven en hun eigenwaarde te bevestigen of te benadrukken;*
- *situaties en ervaringen van 'mijn leven als een geschenk van God';*
- *situaties en ervaringen van discipline en het maken van juiste keuzes;*
- *hoe kan men op een verantwoorde wijze met zijn lichaam omgaan (goede voeding, anorexia, lichaamsverzorging)?*
- *situaties van verslaving;*
- *(top)sport en op verantwoorde wijze met je lichaam omgaan;*
- *gevoelens van verliefdheid en seksualiteit bespreken;*
- *hoe kan men zichzelf respecteren (situaties en ervaringen)?*
- *het leven van Maarten Luther bespreken;*
- *enkele overeenkomsten en verschillen tussen de rooms-katholieke kerk en protestantse kerken / gemeenten bespreken;*
- *een gezamenlijke les met de leerkracht rooms-katholieke godsdienst om ervaringen en informatie uit te wisselen;*
- *een rooms-katholieke en /of een protestantse kerk bezoeken;*
- *situaties en ervaringen van uitkomen voor je eigen mening;*
- *wat kunnen de leerlingen doen om hun waarde verder vorm te geven?*

3.2. De waarde van anderen en je omgeving (week 3-5)

Toelichting.

Uitgaande van de leef- en belevingswereld van de leerlingen kunnen volgende vragen als introductie worden gebruikt en verder worden uitgewerkt:

- *hoe ga ik om met anderen?*
- *hoe ervaar ik verschillen en overeenkomsten tussen culturen en godsdiensten en op welke wijze voel ik mij wel of niet verbonden met andere culturen en godsdiensten?*
- *hoe communiceer ik met andersdenkenden (gelovigen en ongelovigen)?*
- *op welke wijze ga ik om met mijn omgeving (met omgeving wordt bedoeld de door God geschapen wereld)?*

*In de eerste weken was de aandacht gericht op de waarde van de leerlingen zelf, deze weken op **de waarde van anderen en hoe zij met hen omgaan**. Er zijn overeenkomsten en verschillen met **anderen** (zowel gelovigen als ongelovigen) en er wordt ook **verbondenheid** ervaren.*

*Bij **Daniël** zijn **verschillen in cultuur en godsdienst** reeds opgevallen. Er is sprake van **respect en erkenning**, maar ook van **confrontatie, weerstand en verschillen**. Het boek **Ester** behandelt analoge thema's en toont confrontatie bij het omgaan met andersdenkenden (de rol van Haman). Ester en haar oom Mordekai komen uit voor hun 'anders zijn' en blijven temidden van andersdenkenden hun eigen joodse identiteit bewaren. Evenals bij Daniël loopt Gods begeleiding en bescherming (periode 4.2) als een rode draad door het verhaal. Aan het eind van het verhaal worden Ester en Mordekai **in hun waarde erkend en gerespecteerd**. Er kan kort worden stilgestaan bij **jodenvervolgning**, het **Zionisme** (ontstaan aan het eind van de 19^e eeuw / Theodor Herzl), het ontstaan van **de staat Israël** in 1948 en de gespannen verhouding tussen het huidige Israël en zijn overwegend islamitische burens,*

met name de Palestijnen. Enkele kenmerken van **de islamitische godsdienst** worden behandeld en er wordt uitgelegd hoe deze godsdienst wordt beleefd en ervaren.

De leerlingen komen op school, in hun omgeving of in de sportvereniging steeds meer in contact met andere culturen en godsdiensten. Ook bij het kijken naar tv of film, of tijdens een vakantie in het buitenland doen ze verschillende ervaringen op. Mede door de internationalisering ontstaat een veel ruimer wereldbeeld. De leerlingen ontdekken en ervaren **verschillen en overeenkomsten met anderen**; ze zullen sommige gebruiken misschien merkwaardig vinden en niet begrijpen. De leerlingen worden erop gewezen dat onbegrip, wantrouwen en slechte communicatie tussen mensen uit verschillende culturen en met verschillende godsdiensten kan leiden tot spanningen en conflicten. Ook anderen zijn **waardevol** en dienen te worden **erkend en gerespecteerd**. Het meebeleven van een andere cultuur is een verrijking en geeft een **meerwaarde** aan de omgang met anderen.

Het dient voor de leerlingen duidelijk te zijn dat zij zichzelf mogen profileren en erkenning en respect verdienen van anderen door hun geloof en hun waarden en normen. **De eigen christelijke identiteit dient door anderen te worden gewaardeerd en gerespecteerd**.

In verschillende godsdiensten worden er overgangsrituelen gevierd rond de leeftijd van twaalf jaar. De leerlingen merken ongetwijfeld de voorbereidingen van vormsel en plechtige communie van hun katholieke leeftijdgenootjes en de viering van de leerlingen NCZ op. Joodse jongens (en meisjes) vieren op deze leeftijd hun Bar (Bath) Mitswa. Dit is nogmaals een reden om de leerlingen protestantse godsdienst speciale aandacht te geven en hen te vieren aan het einde van het schooljaar.

Er wordt eveneens aandacht besteed aan het **erkennen, respecteren en waarderen van de omgeving die God ons heeft gegeven**. De mens heeft zeggenschap gekregen over de aarde en al wat daarop leeft en is er verantwoordelijk voor (Genesis 1: 28-30). De leerlingen worden attent gemaakt op o.a. de milieuproblematiek en de natuurbescherming.

Bijbel

Bijbelse leefwereld: Perzische hofcultuur.

Ester.

Suggesties

Leef- en belevingswereld van de leerlingen:

- situaties en ervaringen van: al dan niet verbonden zijn met anderen; gelijkenis en verschillen met anderen; anders zijn en anders denken; anders geloven en niet geloven; andere godsdiensten en culturen;
- situaties en ervaringen van omgaan met verschillen;
- de jodenvervolgingen in de 2de wereldoorlog bespreken. Het dagboek van Anne Frank kan aan de orde komen;
- het getuigenis van een overlevende van een nazi-kamp of een tentoonstelling ervan laten verzorgen door 'Auschwitz in gedachtenis vzw';
- situaties en ervaringen van discriminatie;
- situaties en ervaringen van racisme;
- een gezamenlijke les met de leerkracht islamitische godsdienst om ervaringen en informatie uit te wisselen. Zijn er naast zedenleer, rooms katholieke godsdienst en islam nog andere levensbeschouwingen op school aanwezig (bijvoorbeeld orthodoxe godsdienst)?
- ervaringen omtrent de week van de diversiteit bespreken;
- de waarde en de betekenis van enkele overgangsrituelen in verschillende godsdiensten en culturen bespreken;
- enkele milieu- of natuurorganisaties bespreken zoals: Greenpeace, Gaia, WWF, ...;
- milieu- en afvalproblematiek bespreken;
- voorbeelden zoeken van 'anderen in hun waarde erkennen en respecteren';

3.3. De waarde van het koninkrijk / meebouwen aan een toekomst waarin alles nieuw wordt (week 6-9)

Toelichting.

De leerlingen kunnen een invulling geven aan wat **'christen-zijn'** inhoudt en wat het voor hen persoonlijk betekent om **'christen'** te zijn (zie attitudedoelstellingen voorgaande leerjaren). In de laatste weken van het schooljaar komen volgende vragen aan bod:

- hoe leef ik als christen samen met anderen?
- hoe ziet mijn toekomst als christen er uit en op welke wijze kan ik daar zelf vorm aan geven?
- hoe kan ik meebouwen aan het koninkrijk van God?
- hoe ervaar ik Gods aanwezigheid?

Bij het zoeken naar een antwoord op de eerste vraag komt **onze samenleving ter sprake**. De leerlingen zullen moeiteloos situaties van **rechtvaardigheid en onrechtvaardigheid** herkennen. Via de media maar ook in hun dagelijks leven vinden ze voorbeelden.

In het vijfde leerjaar (periode 5.5) zijn gelijkenissen waarin rechtvaardige en onrechtvaardige situaties voorkomen besproken ('De rijke dwaas', 'De arme Lazarus' en 'De barmhartige Samaritaan'). De leerlingen mogen beseffen dat ze vanuit hun **'christen-zijn'** een positieve bijdrage kunnen leveren aan het omgaan met **rechtvaardigheid en onrechtvaardigheid**.

Een oprecht christelijke houding zal worden gerespecteerd en erkend.

Samenleven betekent voor een christen niet alleen samenleven hier-en-nu, maar christenen hebben ook oog voor **het toekomstig koninkrijk van God**. Een toekomst waarop men **blijft hopen en die men blijft verwachten**, vaak ondanks de onrechtvaardigheid waarmee men nu te maken krijgt. Daarom is het ook belangrijk om gehoor te geven aan **Gods boodschap en appèl**.

De leerlingen hebben in verschillende verhalen **Gods aanwezigheid** en zijn handelen kunnen opmerken (o.a. periode 4.2 en 4.3). Dit kan ook nu door mensen worden ervaren, maar voor anderen is het een abstract begrip. Situaties en ervaringen van Gods aanwezigheid hier-en-nu kunnen worden gezocht. Ook de profetenboeken spreken in mooie beelden over Gods blijvende aanwezigheid: **in toekomstbeelden wordt uitgelegd hoe het in het koninkrijk van God zal zijn, hoe God daar aanwezig zal zijn**.

Ezechiël leefde tijdens de ballingschap in Babel. Hij heeft het volk tijdens deze moeilijke periode troost en hoop gegeven door toekomstvisioenen over een nieuwe tempel op de berg Sion. Hij beschrijft de afmetingen en ziet onder de drempel een paradijsbeek met levenswater tevoorschijn komen (Ezechiël 47:1-12). In hoofdstuk 48 vers 35 beklemtoont Ezechiël dat de Heer er zal wonen.

Jesaja (behandeld in 6.2) is ook gekend vanwege zijn toekomstvisioenen. Enkele beelden kunnen worden herhaald.

Er kan eventueel kort worden verwezen naar toekomstbeelden bij enkele 'kleine profeten' (Joël, Obadja, Sefanja of Zacharia) en er kan verder worden gewerkt aan de thema-expressie zoals voorgesteld in periode 6.2.

Openbaring 21 en 22 schetsen een beeld van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, 'het nieuwe Jeruzalem'. **God is daar aanwezig** en hij zal het licht zijn. Johannes **spoort mensen aan om te blijven hopen, te blijven verwachten, vertrouwen te hebben in de toekomst en rechtvaardig te leven**. Dan zullen de gelovigen recht hebben op de vrucht van de levensboom.

In de toekomstbeelden van de profeten en de woorden van Johannes herkennen de leerlingen **de waarde en het belang van het koninkrijk van God**. Ze worden uitgenodigd om vol vertrouwen en verwachting naar deze hoopvolle toekomst uit te kijken en eraan mee te bouwen. Het is een toekomst waarin alles nieuw zal zijn. **Ze ontdekken dat elke christen door zijn persoonlijke invulling van 'christen zijn' een bijdrage levert aan de waarde van het koninkrijk van God**. De leerlingen kunnen overwegen hoe zij zich voor het koninkrijk kunnen inzetten.

Tot slot mogen de woorden van Hebrëen 11: 1 een mooie afsluiting zijn van het zesde leerjaar: **'Geloven is zeker zijn van de dingen waar je op hoopt, ervan overtuigd zijn dat wat je niet ziet, toch bestaat.'**

Bijbel

Bijbelse leefwereld: profeten.

Ezechiël 40-48.

Openbaring 21-22.

Suggesties:

Leef- en belevingswereld van de leerlingen:

- *situaties en ervaringen van rechtvaardigheid en onrechtvaardigheid en hoe daarmee om te gaan (zowel in de directe omgeving als in de derde wereldlanden);*
- *situaties herkennen van blijven hopen, blijven verwachten, blijven beantwoorden aan Gods boodschap (b.v. Abraham en andere bijbelverhalen);*
- *situaties waarin Gods aanwezigheid kan worden ervaren;*
- *een tekening / collage / schilderij / gedicht maken over de nieuwe hemel en de nieuwe aarde;*
- *themaliedje Alles wordt nieuw, deel 1 lied 30, Nu gaan de bloemen nog dood; eventueel het liedje van illustraties laten voorzien;*
- *nadenken, brainstormen over de eigen toekomst van de leerlingen, over hun mogelijkheden en kunnen. De leerlingen hierbij bemoedigen en ondersteunen;*
- *wat houdt een christelijke identiteit in?*
- *hoe kan er concreet worden meegebouwd aan het koninkrijk van God? Persoonlijke inzet? Is ieders steentje belangrijk?*
- *viering van de leerlingen; beseffen van hun waardevol zijn;*
- *viering van de hoop en de verwachting van het koninkrijk van God;*
- *gesprekje over de voortzetting van de lessen PGO in de middelbare school. Welke mogelijkheden zijn er in de omgeving?*

4. Suggesties expressievormen 6.5

Thema-expressie:

- *een overzichtstentoonstelling maken van diverse culturen / religies (zo mogelijk in samenwerking met andere levensbeschouwingen);*
- *een poster maken met een uitnodiging voor een eeuwigdurend feest, een uitnodiging om deel te nemen aan het koninkrijk. Deze poster kan worden gemaakt door: een achtergrond te verven met waterverf, hierop een stad te tekenen of te plakken en met goud- of zilverglitter te bestrooien; een modern ontwerp met passende slogans;*
- *de leerkracht en de leerlingen maken iets waardevols voor elkaar als afscheidsgeschenk. De leerkracht kan vanaf het begin van het zesde leerjaar - of vanaf het eerst leerjaar? - een fotoboek met leuke anekdotes aanmaken;*
- *een feestje organiseren waarbij de leerlingen PGO zesde leerjaar in het zonnetje worden gezet met als mogelijke aanwezigen: alle leerlingen PGO van de school, alle leerlingen zesde leerjaar of leerlingen PGO van verschillende scholen.*

Suggesties didactisch materiaal en bronnen

Suggesties didactisch materiaal en bronnen algemeen

- *Woord voor Woord*, Karel Eykman. Zomer & Keuning Boeken B.V., Ede.
- *Ark Boeken Kinderbijbel*. Vereniging ter Verspreiding van de Heilige Schrift, Amsterdam.
- *Bijbelse puzzels voor jonge kinderen en werkboek*. Idem.
- *De Bijbel voor Jongeren, verhalen en feiten in woord en beeld*. J.H. Gottmer, Haarlem.
- *De Bijbel voor jonge onderzoekers*. Frances Blankenbaker. Timothy Books, Best/Nederland.
- *Deltas Kinderbijbel*, Hans Bouma. Deltas, Aartselaar/Harderwijk.
- *Start Bijbel*. Vlaams Bijbelgenootschap, Brugge.
- *Werkboek bij de Startbijbel*. Vlaams Bijbelgenootschap.
- *De Bijbel in groep 8, Werkboek*. Nederlands Bijbelgenootschap / Unie voor Christelijk Onderwijs.
- *Bijbel in vertelling en beeld*, G. Ingwersen, Bijbel Kiosk vereniging, Driebergen.
- *Kinderbijbel Evert Kuijt*. Boekencentrum b.v., 's Gravenhage.
- *Ark Boeken, Kinderbijbel, delen 16-20*. Penny Frank. Vereniging tot verspreiding van de Heilige Schrift, Amsterdam.
- *Om te beginnen*. N(ederlandse)Z(ondagsschool)V(ereniging), Amsterdam.
- *Om door de vertellen*. N(ederlandse) Z(ondagsschool) V(ereniging), Amsterdam.
- *Het Groot Bijbels handboek*. Mark Water. Ark Boeken, Vereniging tot verspreiding van de Heilige Schrift, Amsterdam.
- *Serie Kijk op de Bijbel*. Vlaams Bijbelgenootschap, Brugge.
- *Het ontstaan van Israël, de geschiedenis van het Oude Testament*. Evangelische Omroep.
- *Bijbels Handboek voor jonge lezers*, Richard en Christine Deverell. Ark Boeken, Amsterdam.
- *Bijbel Atlas*, Joseph Rhymer. Phoenix, Weert.
- *De Bijbel in kaart*, J.H.Meesters. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- *Kind op Maandag, maandblad voor geloofsopvoeding in het basisonderwijs*. NZV, Hilversum.
- *Kleur in de Kerk, werkboek*. Idem.
- *Kiezels, steentjes voor geloofsopvoeding thuis*. SGO, Hoevelaken. Te bestellen bij: De Nootzaak, Kromstraat 18, 9667 Horebeke. Er verschijnen sinds de zomer 2003 geen nieuwe nummers meer.
- *Trefwoord: een methode voor godsdienstige en levensbeschouwelijke vorming voor het primair onderwijs*. De Nootzaak, Kromstraat 18, 9667 Horebeke.
- *Zonneland*. Averbode.
- *Alles wordt nieuw: liedbundels*, Hanna Lam. Callenbach, Nijkerk.
- *Zitten of opstaan, liedbundel*. SGO, Hoevelaken. Te bestellen bij: De Nootzaak, Kromstraat 18, 9667 Horebeke.
- *Tijdschrift Zeggus*, E.O., Hilversum.
- www.biblija.net: de N.B.G, de Groot Nieuws Bijbel, de Nieuwe Bijbelvertaling.
- www.happysite.nl: vertelplaten.

Suggesties didactisch materiaal en bronnen 6.1

- *De bijbel voor jonge onderzoekers*, Timothy Books 1994. Best/Nederland.
 - p. 105 (de tempel)
 - p. 142-143 (Wij bekijken de profeten)
 - p. 167-171 (landkaart, Boodschappen van de profeten en Babylon)
 - p. 336 (juk) en 357 (visioen)
- *Lesboek Salomo van G. Bloemen*. Evangelisch Kinderwerk (uitgeput maar mag worden gekopieerd).

- *Het Groot Bijbels Handboek, praktische informatie voor jong en oud. Mark Water.*
p. 186-187: Israël en Juda
p. 273 Salomo
p. 249 Spreuken
p. 81-84 de Ballingschap
p. 74-75: Elia en Elisa
p. 247: Priesters en profeten
- *Liedboek voor kinderen, lied 20, Daniël in de leeuwenkuil. J. Klink en T. de Marez Oyens.*
- *Gods grote profeet. Mackenzie Carine. Benjamin, Leiden*
- *Atlas van de tempel, Robert Backhouse. Groen, Heerenveen.*
- *De tempel van Salomo, Tim Dowley. Groen, Heerenveen.*
- *Atlas van Jeruzalem, Robert Backhouse. Groen, Heerenveen.*
- *Alles wordt nieuw, deel 2 lied 9, Elia.*

Suggesties didactisch materiaal en bronnen 6.2

- *Leerplan voor Godsdienstonderwijs (les 3): Koningen en profeten (Jesaja en Micha). Stichting Parel.*
- *Lesboek "Jeremia" van G. Bloemen. Evangelisch Kinderwerk (uitgeput maar mag worden gekopieerd).*
- *Alles wordt nieuw, deel 4 lied 9, Ester wordt koningin.*
- *Alles wordt nieuw, deel 3 lied 6, Amos.*

Suggesties didactisch materiaal 6.3

- *Alles wordt nieuw, deel 3 lied 25, Thomas.*
- *Alles wordt nieuw, deel 4 lied 23, Als een wijngaard.*
- *Alles wordt nieuw, deel 3 lied 24, Op weg naar Emmaüs.*
- *Alles wordt nieuw, deel 4 lied 26, Liefde is blij zijn.*
- *Wie is Hij. Elly en Rikkert met kinderen, Wonder boven wonder.*
- *Zijn naam is Jezus. Opwekking voor kinderen, deel 12.*
- *Jezus is. Opwekking voor kinderen, deel 4.*
- *Goed fout, Jos van Hest en Saskia van der Valk. Kwintessens, Hilversum.*
- *Kijk op de Bijbel, Leven en wonen in Israël, deel 8. Nederlands Bijbelgenootschap, Haarlem.*
- *Kijk op de Bijbel, De man die de wereld veranderde, deel 4. Nederlands Bijbelgenootschap, Haarlem.*
- *Jezus en de vier evangeliën, Johan Drane. Gideon, Hoornaar.*
- *Jezus en zijn tijd. Reader's Digest, Brussel.*

Suggesties didactisch materiaal 6.4

- *Atlas van bijbelse personen, Robert Backhouse. Groen, Heerenveen.*
- *Van Abraham tot Paulus, David. F. Payne. Groen, Heerenveen.*
- *De geschiedenis van de Bijbel, Tim Dowley. Groen, Heerenveen.*
- *De Bijbel als vertaling, Werkboek. Vlaams Bijbelgenootschap.*
- *Kennismaking met het Nieuwe Testament, Stephan Motyer. Groen, Heerenveen;*
- *Studie-atlas bij de Bijbel, Tim Dowley. Groen, Heerenveen.*
- *Leven, werken en geloof van de eerste christenen, Johan Drane. Gideon, Hoornaar.*
- *Paulus, zijn leven en zijn werken, Johan Drane. Gideon, Hoornaar.*
- *Bid, bid. Deze tijd is bijzonder. Tienerkoor, Music Makers*
- *Alles wordt nieuw, deel 4 lied 29, Saul van Tarsus.*

Suggesties didactisch materiaal 6.5

- *Alles wordt nieuw, deel 4 lied 9, Ester wordt koningin.*
- *Alles wordt nieuw, deel 1 lied 13, Daniël.*
- *Alles wordt nieuw, deel 3 lied 5, bij Ezechiël en Psalm 137.*
- *Alles wordt nieuw, deel 2 lied 26, Een schare die niemand kan tellen.*
- *Alles wordt nieuw, deel 3 lied 30, Waar zou de stad van vrede zijn?*
- *Alles wordt nieuw, deel 4 lied 28, Wanneer komt de tijd?*
- *Alles wordt nieuw, deel 4 lied 30, Johannes op Patmos.*
- *Hanna Lam en anderen, Met andere woorden, lied 32, Van de vrede blijf je dromen;*
- *AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS V.Z.W, Huidevettersstraat 65, 1000 Brussel, tel.: 02/512 79 98, fax: 02/512 58 84, e-mail: gedachtenis@auschwitz.be, www.auschwitz.be. Een getuigenis van een overlevende of een tentoonstelling 'De nazi-kampen in hun historische context' (bevat een 250-tal foto's en documenten).*
- *Koran, informatie over de Islam. Ruqaiyyah Waris Maqsood. Callenbach, Nijkerk.*
- *De kerkgeschiedenis in vogelvlucht, Robert D. Linder. Groen, Heerenveen.*
- *Wereldwijd geloven, David Self. Kwintessens, Hilversum.*
- *Werken met wereldwijd geloven, David Self. Kwintessens, Hilversum.*
- *Lichtjes, slingers en verhalen, Praktijkboek voor vieringen in de basisschool, Marita Nijenhuis en Nan Sikkel. NZV, Hilversum.*